

Ruskoliljoja ja raparperia. Maalaispihojen kasvit ja puutarhatiedon leviäminen Kainuussa 1900-luvulla

Marjukka Piirainen

Artikkelissa tarkastellaan puutarhaviljelyn yleistymistä ja puutarhaneuvonnan vastaanottoa maamme syrjäseudulla 1900-luvun aikana. Suomalaisen puutarhakulttuurin ydinalue sijoittuu Etelä- ja Lounais-Suomeen, jossa väestön varallisuus, sivistystaso ja ilmasto mahdollistivat puutarhaviljelyn esimerkiksi kartanoissa jo varhain. Myös pappiloiden ja virkatalojen tiheä verkosto sekä julkiset istutukset edesauttoivat sekä kasvien että viljelytaitojen leviämistä kaikkiin kansankerroksiin. Sen sijaan maan itä- ja pohjoisosissa puutarhan hyöty- ja koristekasvit olivat vielä 1800-luvun lopulla lähes tuntemattomia etenkin maaseutuväestön keskuudessa. Ne alkoivat yleistyä vasta 1900-luvun alkuvuosikymmeninä erityisesti neuvontajärjestöjen työn tuloksena ja naisten toimesta.

Tutkimus paikantuu Kainuuseen, jossa puutarhakulttuurin leviämisen esteinä olivat lyhyen kasvukauden lisäksi esimerkiksi harva asutus, huonot liikenneyhteydet, sosiaalinen homogeenisuus ja vähävaraisuus sekä maatalouden kehittymättömyys. Tutkimuksessa kysytään, millaisissa ihmisten välisissä kohtaamisissa puutarhakasveja koskeva tieto levisi ja millaisia asenteita nämä kohtaamiset ilmensivät? Sen keskeisenä aineistona ovat kirjoittajan vuosien 2007–2018 aikana tekemät tutkimushaastattelut, joissa 1900-luvun alkupuolella syntyneet kertojat muistelevat kainuulaisia pihoja sekä kotipuutarhanhoitoon liittyvää toimintaa 1900-luvun aikana.

Avainsanat: pihat, puutarhanhoito, puutarhaviljely, puutarhaneuvonta, naiset, muistitieto, Kainuu, 1900-luku

Johdanto

Puutarhanhoitoa on harjoitettu maamme vanhojen kulttuurialueiden, Etelä- ja Länsi-Suomen, linnoissa, kartanoissa ja virkataloissa jo satoja vuosia. Niiden vaikutuspiirissä sekä kasvit että viljelytaidot levisivät kaikkiin kansankerroksiin. Suuressa osassa Suomea kotipuutarhaviljely on kuitenkin varsin nuori ilmiö. Hyvien kulkuyhteyksien varrella olleissa Pohjois-Suomen kaupungeissa, kuten rannikkokaupunki Oulussa, oli varakkaamman väestönosan piholla puutarhoja jo varhain. Sen sijaan maaseutuväestön keskuudessa sekä puutarhan hyöty- että koristekasvit olivat 1800-luvun lopulla lähes tuntemattomia maan itä- ja pohjoisosissa. (Häyrynen et al. 2001; Parvela 1930.) Monet puutarhakasvit kestävät myös pientä pakkasta, mutta kansan ravitsemus perustui etenkin syrjäseuduilla hallanarkoihin viljaan ja perunaan. Siksi katovuosien seurauksena Kainuussa ja Koillismaalla oli useita nälänhätiiä vielä 1900-luvun alussa ja 1910-luvun lopussa. (Turpeinen 1985, 202–203; Laitinen 2012, 176–180.)

Puutarhaviljely alkoi yleistyä näillä köyhimmillä alueilla vasta 1900-luvun alkupuoliskolla. Esimerkiksi Suomen Talousseura, Kansanvalistusseura, maanviljelysseurat ja Marttajärjestö pyrkivät edistämään puutarhaviljelyä kotitalouksien ruokaomavaraisuuden lisäämiseksi. Omatoimisen ruoantuotannon nähtiin synnyttävän taloudellista ja terveydellistä hyötyä, jonka uskottiin lisäävän kansan hyvinvointia ja yhtenäistävän kansakuntaa. Aineellisen hyödyn tavoittelun rinnalla kulkivat myös sivistykselliset tavoitteet. (Ollila 1993; Niemelä 1996; Donner 2015, 59–100, 241–247; Piirainen, M. 2019.) Yhtenä kansanvalistuksen välineenä toimivat puutarhakirjat:

Kukapa ei tahtoisi levähtää kotikoivun siimeksessä, seurata tilhien visertelyä pihlajissa, napostella hedelmiä ja marjoja puista ja pensaista, syödä herkullisia kasvisruokia, aistia kukkien miellyttäviä tuoksuja, uinahtaa kukkivassa sireenimajassa ja kuherrella siellä kultansa kanssa tai seurata lasten työskentelyä puutarhassa (Kalervo 1912a [1906], 3–4).

Lainaus on Kalle Kalervon *Kaikille kasviksia ja hedelmiä* -kirjasta, joka 1900-luvun alun puutarhakirjoille tyypilliseen tapaan opasti suomenkielistä väestöä harjoittamaan kasvien [1], marjojen ja hedelmien viljelyä. Kirjoissa myös kehoitettiin istuttamaan piholle koristekasveja ja maalailtiin kuvia puutarhan tuottamasta hyödystä ja mielihyvästä. (Ks. Piirainen, M. 2019.) Valistukselle oli etenkin Kainuussa tarvetta, sillä samassa teoksessa Kalervo toteaa puutarhaviljelyn olevan Kajaanin kihlakunnassa hyvin vähän tunnettua ja ruumen-, olki ja pettuleivän olevan kansan jokapäiväistä ravintoa (Kalervo 1912b [1911], 21–23). Kainuu oli 1900-luvun taitteessa muun Suomen kehityksestä jälkeen jäänyttä köyhää syrjäseutua, ”Nälkämaata”. Maakunnan kehitystä hidastivat huonot kulkuyhteydet, ja osa asutuksesta oli vesireittien, polkujen, kapulateiden ja pitkospuiden varassa 1950-luvulle saakka (Turpeinen 1991, 156–162). Maa- ja karjatalous olivat ainoastaan sivuelinkeinoja; elanto hankittiin eri tavoin metsästä etenkin maakunnan itäosissa. Tärkeimmäksi elinkeinoksi nousi 1800-luvun lopulla tervanpoltto. Tervakausi vaihtui vuosisadan alkuvuosikymmeninä puutavarakauppaan, ja hakkuut ja uitot tarjosivat miehille runsaasti työmahdollisuuksia vielä 1900-luvun puolivälissä. (Turpeinen 1985, 202–203, 260, 272–275, 321–324.) Kainuun takapajuista maataloutta ja etenkin karjataloutta pyrittiin kehittämään 1900-

luvun alusta lähtien yhdistystoiminnan avulla ja valtiovallan tukemana. Maataloudellisen neuvontatyön, asutustoiminnan ja pellonraivauspalkkioiden ansiosta peltoala lisääntyi etenkin sotien jälkeen. Maatalousneuvonnan ohella kainuulaisille tarjottiin myös puutarha- ja kotitalousneuvontaa. (Heikkinen, A. 1986, 223–227; Turpeinen 1985, 334–349; Wilmi 2004.)

Tarkastelen tässä tutkimuksessa kotipuutarhaviiljelyä koskevan tiedon leviämistä ja vastaanottoa Kainuussa 1900-luvun aikana. Tutkimus paikantuu etenkin maakunnan itäosassa sijaitsevaan rajapitäjä Kuhmoon [2], jossa sadan vuoden aikana tapahtunut muutos avoimista pihamaista kasveilla koristettuihin kotipihoihin ja etenkin puutarhaharrastajien luomiin taidokkaisiin puutarhoihin on ollut suuri. Tutkin vernakulaarin eli paikallisen ja omaehtoisen puutarhakulttuurin muodostumista perinteisten tapojen, erilaisten toimijoiden tuomien uusien vaikutteiden sekä vallinneen aineellisen todellisuuden risteyskohdissa. Tutkimuksen tavoitteena on tehdä näkyväksi paikallista kulttuurista ympäristösuhdetta, sen muutoksia ja suhteen muodostumiseen vaikuttaneita tekijöitä. Tutkimuskysymyksiäni ovat: Millaisia reittejä pitkin puutarhan hyöty- ja koristekasvit [3] kulkeutuivat alueelle? Millaisissa ihmisten välisissä kohtaamisissa puutarhatieto levisi ja miten se otettiin vastaan? Millaisia esteettisiä vaikutteita alueella oli tarjolla? Millaisten käytännön toimien seurauksena ympäristökulttuurin muutos kotipihoilla tapahtui?

Sekä suomalainen puutarhakulttuuri että sen tutkimus ovat painottuneet maan etelä- ja lounaisosiin, julkisiin istutuksiin ja sivistyneistön puutarhoihin (esim. Häyrynen et al. 2001; Ruoff 2001; Donner 2015; Alanko, T. 2017). Puutarhaviiljelyllä on ollut näillä alueilla hyvät edellytykset, mutta olosuhteet poikkeavat toisistaan maan eri osissa. Kainuussa kasvukausi on 30–40 vuorokautta lyhyempi kuin Etelä- ja Lounais-Suomessa. Lisäksi kasvien menestymismahdollisuuksiin alueella vaikuttavat pienempi lämpösusma, mantereisempaan ilmastoon kuuluvat kovat pakkaset sekä runsas lumipeite. Maakunnan läntiset osat ovat ilmastollisesti leudoimpia ja kuuluvat viidenteen kasvien menestymisvyöhykkeeseen (I–VIII), suurin osa Kainuusta kuuluu kuudenteen ja pohjoisosa seitsemänteen vyöhykkeeseen. (Kersalo & Pirinen 2009, 113–118, 172.) Kasvitieteilijä A. A. Parvela tarkastelee vuonna 1930 ilmestyneessä tutkimuksessaan Pohjois-Suomen [4] puutarhakasvillisuutta ja sen kehitystä kirjallisuuden ja tekemänsä kartoituksen perusteella. Parvelan tutkimusmatka ulottui 1920-luvun puolivälissä Sotkamoon, mutta Kuhmossa hän ei käynyt. Teos toimii kuitenkin yhtenä tämän tutkimuksen lähtökohdana antaen yleiskuvan ajankohdan puutarhaviiljelystä Kainuussa.

Puutarha on perusolemukseltaan muuttuva, joten sen tämänhetkinen ilmiasu antaa vain osittaista tietoa sen menneistä vaiheista. Valokuvat ja maalaukset kykenevät jossain määrin tallentamaan kulloistakin todellisuutta, mutta tavallinen, vaatimaton kainuulaispiha on harvoin nähty valokuvaamisen arvoisena kohteena. Kasviarkeologia eli arkeobotaniikka ja puutarha-arkeologia ovat keinoja puutarhahistorian tutkimiseen myös kohteissa, joista ei ole kirjallisia tietoja, mutta niiden tutkimusintressit kohdistuvat ajallisesti kaukaisiin kerroksiin ja vanhan puutarhakulttuurin alueelle (Alanko, T. 2018, 28–32; ks. Alanko, T. 2017). Puutarhoja koskevat kirjalliset lähteet ovat yleensä sivistyneistön tuottamia eivätkä kerro koko väestön elinpiiristä. Poikkeus tähän on kulttuurihistorioitsija Anna Tuomisen (2019) käyttämä kansatieteellinen

kyselyaineisto, joka kuitenkin painottuu Etelä- ja Länsi-Suomeen. Piha kasveineen ei ole yleensä kuulunut tutkimusaiheena myöskään etnologiatieteiden kiinnostuksen kohteisiin; kansanperinteen tallentajien huomio on keskittynyt esimerkiksi rakennuksiin ja maanviljelyyn. Maantieteellisesti lähinnä omaa aihettani on etnologi Tiina Koskimiehen (1997) pappiloiden puutarhoja käsittelevä tutkimus, joka sijoittuu Keski-Suomeen. Perinnetieteellisessä tutkimuksessa on tarkasteltu lähinnä puita, joihin liittyy runsaasti uskomusperinnettä (Haavio 1992, 25–63; Guenat 1994; Anttonen 1998; Kovalainen & Seppo 2006).

Kainuulaispihoista ja niillä tehdystä työstä on siis jäänyt vain vähän jälkiä menneisyyden tutkijoiden ulottuville. Keräämäni muistitieto ulottuu kuitenkin Kainuun itäosien puutarhaviljelyn alkuaikoihin eli 1920–1930-luvuille saakka. Paikallishistorioista ja kansanperinteen haastattelutallenteista löytyy runsaasti tietoa peltokasvien, lähinnä viljojen ja perunan, viljelystä (esim. Wilmi 2003; Kper-sarja; KKSL-sarja). Puutarhan hyötykasveista näissä historian esityksissä on tietoa vain vähän, koristekasveista ei sitäkään. Siten tutkimukseni monipuolistaa käsitystä suomalaisesta puutarhakulttuurista ja pihojen *puutarhaistumisesta* [5] valaisten vähän tutkittua aihetta, puutarhakasvien viljelyn leviämistä kotipihoille ja kaikkiin kansankerrokseen (ks. Kolbe 2002, 53; Donner 2015, 21–22, 26–27). Se myös täydentää kuvaa 1900-luvun arkisesta elämänpiiristä Kainuussa ja tekee näkyväksi aiemmin tutkimuksen ulkopuolelle jääneen aiheen, syrjäseudun naisten keskeisen roolin paikallisen ympäristökulttuurin muutoksessa.

Tutkimusaineisto ja tutkimusmenetelmät

Tutkimukseni on laadullinen ja aineistolähtöinen. Puutarhanhoito nähdään tutkimuksessani henkilökohtaisia merkityksiä sisältävänä toimintana, jolla on sosiaalisia ulottuvuuksia. *Kulttuuri* tarkoittaa tässä tutkimuksessa ihmisryhmän ajattelu- ja toimintajärjestelmää, joka on sidoksissa historialliseen aikaan. Se on siten arvoneutraali termi, joka kuitenkin mahdollistaa esimerkiksi eri kulttuurien välisen vertailun. Tutkimuksen taustalla vaikuttava *vernakulaarin* käsite sisältää ajatuksen erilaisten vastakohtaisuuksien, kuten ”kansan” ja eliitin sekä paikallisen ja globaalin – tässä tapauksessa paikallisen ja kansallisen – olemassaolosta sekä niiden vaikutuksesta kulttuurin ja ilmaisumuotojen hahmottumiseen, arvottamiseen ja luomiseen (Fingerroos et al. 2020, 7). Tutkimuksessani kohtaavat tietyssä ajassa ja paikassa sivistyneistön pyrkimykset, perinteiset ajattelutavat ja arjen käytännöt. Näissä kohtaamisissa käynnistyneessä muutosprosessissa muotoutui vernakulaaria piha- ja puutarhakulttuuria: uusia, yhteisöllisesti hyväksytyjä käytäntöjä, joissa omaksuttiin osin tarjottu valistus, mutta poikettiin kuitenkin valistajien alkuperäisistä tavoitteista.

Sovellan tutkimuksessani *etnografista tutkimusotetta*, mikä tarkoittaa ihmisen ja hänen ympäristönsä havainnointia kulttuurin sisältä käsin ja *tiheän kuvauksen* luomista erilaisia aineistoja yhdistämällä (Geertz 1973, 3–30). Etnografinen tutkimus on käytännössä hyvin monimuotoista, mutta sillä voidaan nähdä olevan kolme keskeistä ulottuvuutta. Ensimmäinen on tutkimuksen perustuminen tutkijan hahmottamalta kentältä kerätylle aineistolle, toinen tutkijan ja tutkittavien välisen vuorovaikutuksen ja/tai kokonaisvaltaisen kontekstoinnin merkitys tutkimusprosessissa. Kolmas piirre on tutkimuksen vaikuttavuus, kuten marginaaliin jääneiden ryhmien kokemusten

näkyväksi tekeminen. Etnografisella tutkimusotteella tuotetut tulkinnat kytkeytyvät tutkittavien arkeen ja kokemuksiin, ja tutkimusprosessissa syntyvä *tiheä kuvaus* huomioi myös ilmiön eriaikaisen kulttuurisen kontekstin. (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014). Olen tutustunut haastattelujen yhteydessä ja hanketyössä myös pihoihin, mutta en tee tutkimuksessani varsinaista etnografista havainnointia. Tunnen silti tutkimusalueen varsin hyvin ja olen itse osa tutkimuskenttää, koska olen työskennellyt puutarha-alalla ja asunut alueella suurimman osan elämästäni. [6] Hahmotan tutkimuskohteeni ajallisesti kerroksisena etnografisena kenttänä, muistitiedosta, tausta-aineistosta ja omista havainnoistani muodostamanani representaationa, ja tulkitsen sen muutoksia 1900-luvun puutarhakulttuurin kehityksessä.

Artikkelin primaariaineistona on 26 vuosien 2007–2018 aikana tekemääni tutkimushaastattelua (H1–H26). Nauhoitettuja haastatteluja on yhteensä noin 23 tuntia, joistakin haastatteluista on ainoastaan kirjalliset muistiinpanot. Haastateltujen asuinpaikat ja syntymäkodit sijaitsevat eri puolilla laajaa Kuhmoa [7] sekä kolmella Sotkamon kylällä. Kertojien muistelu kohdistuu pääasiassa samalle alueelle, mutta sisältää tietoja myös Hyrynsalmelta, Suomussalmelta, Ristijärveltä, Paltamosta ja Puolangalta. Osa haastatteluista on tehty pro gradu -tutkimustani varten (Piirainen, M. 2011). [8] Tutkimushaastattelut olivat kertojien muistitietoon ja kokemuksiin perustuvia väljiä teemahaastatteluja vanhoista pihoista, kotipihoihin ja -puutarhoihin liittyneestä tekemisestä sekä haastateltavien omasta puutarhaharrastuksesta. Haastateltavina on ollut puutarhaharrastajia, ”tavallisia” pihanomistajia, puutarhureita ja puutarhatyöntekijöitä, opettajia sekä kotitalous- ja puutarhaneuvojia. [9] Suurin osa haastatelluista oli naisia. Haastatellut olivat syntyneet vuosien 1916 ja 1951 välillä, useimmat heistä 1920- tai 1930-luvulla.

Osa tutkimusaineistosta muodostuu Kuhmossa toimineen *Wiexi Vie* -kylähankkeen tapahtumissa ja pihakäynneillä keräämistäni nauhoittamattomista tiedonannoista (WV). [10] Hankkeen kasvikartoitus tuotti tietoa kasvien alkuperistä ja niiden menestymisestä Vieksin alueella. Lisäksi olen saanut paikalliseen pihakulttuuriin liittyviä suullisia tiedonantoja kahdessa yleisötapahtumassa (T1; T2). Myös aiemmin tuotettuja ja toisten tallentamia aineistoja on mahdollista tarkastella etnografisesti. Tällöin on tärkeää kontekstualisoida aineisto eli lukea sitä kulttuurista ympäristöä, aikaa, paikkaa ja keruutilannetta koskevan tiedon kautta. (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 12.) Itse tekemieni haastattelujen lisäksi tutkimusaineistoon kuuluu Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen ja Kuhmon kotiseutulautakunnan haastatteluja vuosilta 1975 ja 1986, valokuvia 1900-luvun alusta, [11] Kainuun Maaseutukeskuksen kotitalousneuvojan työtehtäviin liittynyttä kirjallista materiaalia, valokuvia ja lehtileikkeitä vuosilta 1955–1991, kuhmolaisten Maamiesseurojen naisosastojen (myöhemmin Maa- ja kotitalousnaiset) pöytäkirjoja ja historiikkeja 1930–1970-luvulta, kuhmolaispihoille tehtyjä pihasuunnitelmia sekä yhtä kuhmolaista tilaa koskevia kirjoitettuja muistelmia. Näiden tehtävänä tutkimuksessa on täydentää kokoamaani aineistoa ja auttaa historiallisen kontekstin hahmottamisessa. Hyödynnän tutkimusaineiston kontekstualisoinnissa myös paikallishistorioita, omaa tutkimusalueen olosuhteiden tuntemustani sekä puutarha-alan ammattitaitoani (ks. Piirainen, M. 2016). Lisäksi luen haastatteluaineiston rinnalla 1860–1930-luvuilla julkaistuja puutarhakirjoista kokoamaani tutkimusaineistoa (ks. Piirainen, M. 2019) sekä uudempia puutarhakirjoja.

Tutkimusaineistoni on laaja, koska tavoitteenani on luoda kokonaiskuva paikallisen puutarhakulttuurin kehityksestä ja ympäristösuhteen muutoksesta. Haastateltavien valinta määrittää ne tahot, joiden näkökulmasta aihetta tarkastellaan, joten eri tavoin asemoituvien ihmisten haastattelemisen on usein hyödyllistä (Huttunen & Homanen 2017, 115). Haastattelemillani henkilöillä on ollut tietoa puutarhanhoidosta ja kiinnostusta sitä kohtaan. Heidän joukossaan on myös aiheeseen eri tavoin kytkeytyvien ammattien edustajia. Paikallishistoriat, muiden tahojen tekemät perinnehaastattelut sekä kyläkirja- ja muistelma-aineisto sen sijaan osoittavat, että puutarhakulttuuri on ollut tutkimusalueella marginaalinen aihepiiri aina 1950–1960-luvulle asti. Artikkelin aineistoluettelossa näkyvä perinne- ja muistelma-aineisto sisältää haastatteluaineistoani täydentäviä pikkutietoja tai vihjeitä, mutta ne ovat vain pieni osa läpi käymästäni materiaalista. Haastatteluaineistoni kertoo toiminnasta ja toimijoista, laaja tausta-aineisto rakentaa kuvaa maailmasta, jossa toiminta tapahtui. Valokuvat ovat puolestaan olleet välttämättömiä piholla tapahtuneen muutoksen todentamisessa ja ajoittamisessa.

Myös haastattelujen strukturoimattomuudella on ollut suuri merkitys kontekstin hahmottamisessa, sillä etenkin iäkkäimmät kertojat nostivat usein esiin aiheita, joista en ollut kysynyt, mutta jotka ovat auttaneet hahmottamaan menneisyyden elettyä arkea ja elinpiiriä. Tällaisia seikkoja ovat olleet esimerkiksi maininnat paikasta toiseen liikkumisen tavoista ja huonoista kulkuyhteyksistä, kansakoulun käynnistä, sähköttömyydestä, harvasta puhelinverkostosta ja työvälineiden puutteesta. Ajan ankaruutta kuvaa esimerkiksi pettuleipään, männyn nilakerroksesta valmistettuun hätäravintoon, liittyvä lapsuusmuisto, joka ajoittuu 1920-luvulle:

Semmosia taloja oli millä ei ollu sitte ostaa jauhoja, silloin näläkäaikana. Sitten kun kävivät semmosista taloista, tulivat aina siihen mejjän kotiin, niin se äiti ussein anto lähtiissä leivän kun tiesi, jotta siellä puute on. Sitten kerran tuli, silloin vielä oltiin siinä vanhassa talossa josta muutettiin siihen isän tekemään taloon. Niin se emäntä tuli käymään ja toi meille maistella petäjäleipiä. Ja myö lapsethan kun oltiin pieniä nin myöhän innolla että mitähän herkkua se mahtaa olla. Ja mentiin ja... sehän vähän tuli pettymys. Van silloin oli tapana jotta sitten kun tiesi, jotta niillä ei oo oikeen, sanotaan puhasta viljaa, sanovat, niin antovat talosta leivän sitten kun lähti. Nin onhan se varmasti ollu mukava kottiin viiä sitte. (1920-luvulla syntynyt nainen.)

Olosuhteita on valaissut myös kyläkirja- ja muistelma-aineisto, jonka avulla on ollut mahdollista ymmärtää myös paikkakunnan sisäisiä eroja esimerkiksi sotien vaikutuksen osalta. Tässä tutkimuksessa painottunut Vieksin alue sijoittuu pitäjän länsi- ja luoteisosaan, jonne rintamalinjat eivät ulottuneet. Sen sijaan rajakyläien kaikki rakennukset tuhottiin talvisodan sytyttyä, ja kun evakkoon oli jouduttu lähtemään valmistautumatta, oli palaajien rakennettava elämänsä puitteet kokonaan uudestaan. Myös Kuhmon kirkonkylä vaurioitui talvisodan pommituksissa pahoin. (Esim. Wilmi 2003, 475–496.)

Käytän haastatteluissa tuotettua muistitietoa tiedon lähteenä aiheesta, josta muita lähteitä ei ole saatavissa. Haastatteluaineistoa ei ole kerätty vastaamaan erityisesti

tämän artikkelin tutkimuskysymyksiin etenkin tiedon leviämisen osalta, vaan lähestyn aiemmin kokoamaani aineistoa uudesta näkökulmasta. Täten se jossain määrin rinnastuu Tuomisen (2019) käyttämiin kirjoitettuihin kansatieteellisiin kyselyaineistoihin. Keräämäni muistitieto on pääsääntöisesti jokapäiväisen elinympäristön ja arkisten asioiden muistelua, ei yhteisöllisesti vaalittua ja merkitykselliseksi koettua suullista perinnettä (vrt. esim. Peltonen 1996; Latvala 2005; Kananen 2018). Se poikkeaa myös työyhteisöjen, kuten tehtaalaisten, kantamasta muistitiedosta (esim. Kortelainen 2008; Vanha-Similä 2017; Naarminen 2018). Tutkimukseni kohteena on menneisyys ja olen kiinnostunut erityisesti siitä, *mitä* on tapahtunut, joten lähestyn haastatteluaineistoja lähinnä realistisen ja selittävän muistitietotutkimuksen näkökulmasta (Fingerroos & Haanpää 2006, 31, 36–40; Ukkonen 2006, 187–189).

Aineiston käsittelyä ja tulkintaa on tässä tutkimuksessa ohjannut käsitys ihmisen toiminnan tapahtumisesta tietystä ajassa ja paikassa sekä vallitsevien olosuhteiden vaikutuksesta eri aikoina tapahtuneeseen toimintaan (Immonen 2001, 20–25). Tämä on käytännössä tarkoittanut muistitiedolle tyypillisten ajallisesti tarkentumattomien muistojen järjestämistä väljään aikajärjestykseen muistelun sisältämien vihjeiden perusteella. Näitä ovat olleet tarkkojen vuosien ja jopa päivämäärien ohella etenkin kertojen hyvin yleisesti käyttämät määreet ”ennen sotia”, ”välirauhan aikaan” [12] ja ”sotien jälkeen”. Olen ajoittanut aineistoa myös vertaamalla kertojan syntymävuotta muistelussa ilmenevään kertojan elämänkaaren vaiheeseen esimerkiksi lapsena, jatkokoululaisena tai lasten ollessa pieniä. Ajoittamisessa ovat auttaneet myös ne nimeltä mainitut puutarhaneuvojat, joiden työskentelyvuodet olen saanut selvitettyä. Lisäksi suurena apuna ovat olleet valokuvat, joita haastateltavien luona on katseltu ja joita olen saanut kuvata käyttööni. Kasvit ovat vanhoissa valokuvissa yleensä ainoastaan ihmisten taustoina, joten muistelijan tunnistamat henkilöt ja kuvaushetket, kuten syntymäpäiväjuhlien yhteiskuvat ja etenkin lasten iät ovat tarjonneet tarkkojakin ajoituksia. Pihoilla tapahtuneita muutoksia on voinut havainnoida myös esimerkiksi eri vuosikymmenillä otetuista talojen ilmakuviista, joita on esillä monien talojen seinillä. [13] Kasvien iän ajoituksessa olen puolestaan hyödyntänyt puutarha-alan ammatillista tietoa (ks. Piirainen, M. 2016).

Kokosin tutkimusaineiston analysointia varten haastatteluissa ilmenneet puutarhanhoitoon ja kasveihin liittyvät tekemiset ja kohtaamiset aikajärjestyksessä taulukoiksi, joihin merkitsin myös teoista aiheutuneet reaktiot, mikäli niitä oli tiedossa. Nämä taulukot jaoin edelleen hyöty- ja koristekasvitaulukoiksi. Viidennen taulukon kokosin puutarhaviljelyyn liittyvästä tiedosta: mitä tiedettiin, mitä ei tiedetty ja mistä tieto oli peräisin. Keräsin tutkimusaineistosta myös tiedot pihojen hyöty- ja koristekasvien alkuperästä taulukoihin, joissa oli kasvien liikkumisesta kertovat sarakkeet. [14] Merkitsin näihin taulukoihin tekijän ja ajankohdan lisäksi myös paikkakunnan ja kylän sekä kasvilajit. Hankin taustatietoja haastatteluissa mainituista henkilöistä ja heidän kotipaikoistaan paikallishistorioiden ja muistelmien (esim. Wilmi 1997 ja 2003, Tauriainen 2009, Tervo 2006 ja 2008; KMA) avulla, ja anonymisoin tekijät heidän ikänsä, sukupuolensa sekä ammattinsa tai sosiaalisen asemansa mukaan, mikäli viimeksi mainittu oli tiedossa. Näin tekijöiksi tuli esimerkiksi isojen ja pienten talojen [15] emäntiä, isäntiä, poikia ja tyttäriä, mies- ja naisopettajia ja kotitalousneuvoja. Olen huomionut elämänkaaren eri vaiheet siten, että lapsuudenkoti

määrittää siellä asumisen aikaisia toimia, mutta myöhemmin sosiaalisesta asemasta kertoo erityisesti ammatti.

Huomioin siis tarkastelussani myös sosiaalisia näkökohtia. Pihat ja puutarhanhoito eivät itsessään ole tutkimuseettisesti herkkä aihe, ovathan pihat yksityisyydestään huolimatta myös toisille näkyviä, ulospäin avautuvia tiloja. Pidän silti kertojien anonymiteetista huolehtimista tärkeänä, koska kyseessä on rajattu alue ja pienehkö ihmisryhmä. Siksi käsittelen tekstissä tutkimusaineistoa pääsääntöisesti kokonaisuutena, jossa yksittäiset kylät ja talot eivät tule esiin. Aineiston käsittelyssä käyttämiäni taulukoita ei julkaista, koska sekä henkilöiden roolit, kylien välillä olleet kytkökset että harvinaisemmat kasvit voisivat olla tunnistettavia. Haastatellut osallistuivat tutkimukseen vapaaehtoisesti. Jotkut heistä voivat olla mahdollisesti tunnistettavissa tutkimustekstistä tai sitaateista, mutta kyseisiltä henkilöiltä on saatu lupa aineiston käyttöön myös tällaisessa tapauksessa.

Aloitan tutkimustulosteni esittelyn käsittelemällä erilaisten puutarhakasvien yleistymistä tutkimusalueella. Osoitan, keiden toimesta erilaisia hyöty- ja koristekasveja alettiin istuttaa kainuulaispihoille ja selvitän myös kasvien alkuperää. Kiinnitän tarkastelussani huomiota erilaisiin kasvien lisäystapoihin, koska ne ovat vaikuttaneet niiden leviämismahdollisuuksiin. Tämän jälkeen pohdin erilaisiin kasveihin liittyviä kohtaamisia sekä kasvien hoitoon ja käyttöön liittyvää tietoa: kenellä sitä oli ja miten sitä siirrettiin ja omaksuttiin. Ennen loppupäätelmiä nostan vielä esiin tutkimusalueen pihojen estetiikkaan vaikuttaneita tekijöitä.

Puutarhakasveja kainuulaispihoille

Huonekasvit koristivat Kainuussa varsin yleisesti sekä säätyläisten että rahvaan kotien ikkunoita jo 1900-luvun alussa, ennen puutarhakasvien yleistymistä (Parvela 1930, 279, 291). [16] Myös tutkimusaineistostani ilmenee, että huonekasveja käytettiin ennen ulkokukkia: emännät antoivat kukanoksia toisilleen ja palsamia kasvatettiin siemenestä (esim. H1; H2; H8; H9; H16; WV). Sen sijaan puutarhaviljely virisi Kainuussa yleisesti ottaen hitaasti. Silti etenkin Kajaanissa on ollut myös varsin monipuolisia puutarhoja varakkaamman väen yksityispihoilla, pappiloissa ja erilaisissa laitoksissa jo 1900-luvun alussa, paikoin jo 1800-luvun puolivälissä. [17] Myös Sotkamossa puutarhakulttuuri alkoi kehittyä huomattavasti aikaisemmin kuin Kuhmossa. 1920-luvulla Sotkamo, etenkin Juholankylä, poikkesi Paltamon ohella kasvillisuudeltaan muista Kainuun pitäjistä. Muutoinkin koristekasvit olivat 1920-luvulla yleisimpiä kirkonkylissä ja kulkureittien, eli teiden ja vesistöjen varsilla kuin syrjempänä. (Parvela 1930, 203, 251–264; Luttinen 2012, 25; Hiltunen 2007, 77–82.) Muun muassa kestikievarina toimineessa Tuupalan talossa Kuhmon kirkonkylällä oli koristeputarha hiekkakäytävineen jo 1800-luvun lopussa ja Ikolan pappilassa 1900-luvun alussa. 1930-luvulla Kuhmossa oli kirkonkylällä kukkapenkkejä ja muita kasveja varakkaamman väen pihoilla. Myös isommissa taloissa maaseudulla oli kasveja jo 1930-luvulla, mutta laajempi kiinnostus virisi vasta sotien jälkeen. Harvaan asutulla alueella pihamaat olivat silti usein lähes kasvittomia aina 1950-luvulle saakka. (Esim. KuVA; H1; H2; H3; H8; H10; H13; WV; KaVA; YVA; Wilmi 2003, 125, 291, 266.) 1930-luvun alussa syntynyt kertoja kuvaa lapsuutensa kotipihaa seuraavasti:

Sillon kun minä olin lapsi ja minun koti oli, niin sillohan oli kaunistuskasveina tuomi, pihjala [sic] ja raparperi pirtin perässä. Niin oli minun lapsuvenkoessa, ihteni kantamat tuomet sieltä joen varrelta, ei niitä välittännä mikkään liike siihen aikaan. Hiekkalaatikko oli minun koessa, ja nurmikko. Lampaathan sen leikkasi sitten, ei sitä niitetty eikä ajettu koneella. Eihän silloin, minä nähnykkään missään että oisi ajettu heinie pihassa. [- -] Ja ne [tuomet] on vieläki, minä oon ne alle kymmenvuotiaana kantanu sieltä [-]puron varresta. [- -] Viholaissäkkiin pantiin ne tuomen juuret äetin kanssa ja niitä kantoo repsutettiin. [- -] Ja nehän oli niin kauniit juhannuskesällä. Sai maljakkoon ja mihin tarvittiin. (1930-luvulla syntynyt nainen.)

Yksi syy kasvien puuttumiseen pihoilta oli niiden tarjonnan vähäisyys. Etelä-Suomessa oli käyty puutarhakauppaa jo 1800-luvun puolivälistä alkaen, mutta mitä pohjoisemmaksi ja idemmäksi mentiin, sitä vähäisempää oli sekä puutarhaharrastus että kasvien tarjonta. Puutarhakasvien siemeniä oli Kainuuseen hankittu 1920–30-luvulla neuvojilta, maamieskoulusta, matkoilta Kainuun ulkopuolelta ja jopa saatu postitse ”Amerikasta”, 1950-luvulla saatu opettajilta ja ostettu kyläkaupasta. Siementilauksen tekeminen edellytti tietoa viljeltävälle pinta-alalle tarvittavasta siemenmäärästä, mutta etenkin Pohjois-Suomessa myös alueen olosuhteisiin soveltuvista lajikkeista, jotka ehtivät tuottaa satoa lyhyen kasvukauden aikana (ks. Pöyhönen & Pöyhönen 1927, 99–100). Neuvojien työhön kuului vielä 1960-luvulla siementen tilaaminen isoissa erissä ja niiden pussittaminen annospusseihin (H3). Neuvojien välittämät siemenet olivat yleensä maksullisia, mutta 1920–1930-luvulla varattomille oli lupa jakaa kasvitarhasiemeniä ilmaiseksi (Heikkinen, H. 1999, 53–54). Lähes kaikissa 1900-luvun alkupuolen puutarhakirjoissa suositeltiin ja neuvottiin kasvisten siementen viljelyä itse omaan tarpeeseen ja myös myytäväksi (esim. Vanamo 1912, 52–53; Pöyhönen & Pöyhönen 1927, 357–367; Salonen & Haapanen 1956 [1944], 382–403). Maan pohjoisosissa siemenviljelyä ei kuitenkaan harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta harjoitettu ainakaan 1920-luvun lopulla (Parvela 1930, 162–163). Aineistossa tuli ilmi ainoastaan kaksi paikallista lanttukantaa sekä ryvässipulien istukkaat. [18] Lisäksi aineistossa mainittiin siementen puute, joka alkoi helpottaa vasta sotien jälkeen (H11, T2).

Puutarhakauppa alkoi Suomessa viritä 1800-luvun puolivälistä lähtien, aluksi Etelä-Suomessa, mutta 1900-luvun alussa myös useimmissa maaseutukeskuksissa (Simonen 1961, 134–145; Parvela 1930, 57–58). Kajaanissakin oli mahdollisuus ostaa hyöty- ja myös koristekasvien taimia jo 1920-luvulla tuolloisen Kajaanin Puutavaraosakeyhtiön, sittemmin Kajaani Oy:n kasvihuoneelta (Parvela 1930, 58, 308). Lisäksi kansakoulunopettajaseminaareilla oli velvollisuus kasvattaa kasveja kansakouluja varten ja toimittaa niitä mahdollisuuksiensa mukaan kouluille lähetyskustannuksia vastaan (esim. Peltonen & Salmela 1946, 127). Kajaanin seminaari myi taimia myös ulkopuolisille, mutta aineistossa tuli esiin vain joitakin yksittäisiä seminaarilta Kuhmoon tuotuja kasveja (H22; H17; WV). Puiden ja pensaiden taimia oli mahdollista myös tilata postitse. Esimerkiksi 1940-luvun puolivälissä Suomessa oli ainakin parikymmentä taimistoa, jotka lähettivät hinnastojaan ja tuotteitaan tilaajille. [19]

Sotkamossa oli kasvatettu tomaatteja, kurkkua ja kukkia myyntiin jo 1930-luvulla. 1940–50-luvulla paikkakunnalla oli useita kasvihuoneita, joissa harjoitettiin myös ammattimaista viljelyä. Uusin vihanneksia ja kesäkukkia kasvattava kauppapuutarha aloitti toiminnan Sotkamossa vuonna 1979. (KMA3; Wilmi 1997, 324; Tervo 2008, 202.) Kuhmon keskustassa sijainneessa Marttojen kasvihuoneessa kasvatettiin vuodesta 1956 alkaen lähinnä ruukkukukkia, mutta myös kurkkua, tomaattia ja varhaisvihanneksia lavoissa. Martoilla oli ollut jo ennen kasvihuoneen perustamista tontillaan kasvimaata marjapensaineen. Siellä sijaitti myös kioski, josta he myivät jo 1940-luvulla muun muassa vihannesten siemeniä. [20] Myös ainakin yhdellä maatilalla Kuhmossa viljeltiin tomaattia myytäväksi asti kasvihuoneessa jo 1940-luvulla. [21] Taimistotuotteiden eli puiden, pensaiden ja perennojen saatavuus Kuhmossa parani, kun vuonna 1968 perustettu puutarha alkoi kasvattaa ryhmäkasvien lisäksi puuvartisia koristekasveja sekä marjakasvien ja vihannesten taimia. Niitä oli myynnissä keskustan ulkopuolella olevan puutarhan ohella myös torilla, jossa kävi kesäkukkien myyjiä myös muualta Suomesta. Etenkin 1970- ja 80-luvulla, Kuhmon kasvun vuosina, torilla oli kesäisin useita kukkakauppiaita eri puolelta maata. Kukkien ja hyötykasvien ostaminen torilta onnistui syrjäkyläläisiltäkin muun kirkonkylällä asioinnin ohessa ja oli mahdollista myös niille, joilla ei ollut autoa käytettävissä. (H7; H19; H8; H18; H11; H15.)

Ensimmäisiä kasveja kainuulaispihoilla ovat valokuvien perusteella olleet pihlaja sekä raparperi, humala ja rohtoliperi eli lipstikka. Entinen yleisesti viljelty hyötykasvi, humala, siirtyi köynnöstävän kasvutapansa ansiosta koristekasviksi kiertämään kuistien pylväitä ja kaiteita (esim. Salminen et al. 1981, 110, 121, 323 ja 662). Tutkimusaineiston vanhin koristekasvi oli pihlaja, jonka erämaatilalan isäntä istutti pihamaalleen noin vuonna 1900 miniän tullessa taloon. ”Mummon pihlaja”, joka oli talon ainoa koristekasvi, oli perheelle tärkeä ja se muistetaan edelleen. (H25.) Yksittäisten puiden istuttaminen erilaisten merkkitapahtumien muistoksi on vanha tapa, josta aineistossa on mainintoja eri vuosikymmeniltä ja jota ylläpidetään edelleen (Simonen 1961, 89; Palmgren & Lokonen 1969, 107–108; Parvela 1930, 196–197; H10; H7; H9). Tässä tapauksessa pihlajan istuttaminen morsiamelle liittyyne silti vanhaan kansanperinteeseen; mahdollisesti myös puulle valittu paikka, joka oli pihapiirissä, mutta rakennuskehän ulkopuolella ja lisäksi lähdepolun varressa (ks. Anttonen 1998). [22] Koivu ja kuusi ovat olleet yleisiä pihapuita muualla maassa (Ranta & Seppovaara 2003, 66), Kainuussa pihlajan lisäksi lähinnä tuomi. Kuusien istutusta tulee aineistossa esiin vasta 1970-luvulla, mutta lukuisia koivuja ja pihlajia, jonkin verran tuomia ja yksi lehtikuusikin istutettiin eri puolille pitäjää 1910–1950-luvuilla. Haastatteluaineiston mukaan nimenomaan naiset halusivat aktiivisesti vehreyttä kodin ympäristöä. Materiaalia siihen löytyi luonnosta ja istutustyön he tekivät omin käsin, kuten seuraava kertoja kuvaa:

Sitten minun äiti istutti koivuja siihen, istutti semmosen rivin, ja sitten muutamia pihlajia istutti myöskin... äiti meillä istutti, että äiti niin kuin sillä lailla tykkäsi, että se piha pitäis olla vähän sellanen vehreämpi. (1940-luvulla syntynyt nainen.)

Kainuun ensimmäisiin puutarhakasveihin kuuluivat ”viinimarjamarjapensaat” eli puna- ja mustaherukka. Ne yleistyivät Kainuussa 1900-luvun alkupuoliskolla voimakkaasti

etenkin Kajaanin maanviljelysseuran 1920-luvulla aloittaman taimien välitys- ja istutustyön ansiosta (Wilmi 2004, 58; Parvela 1930, 181). [23] Tämä näkyy myös tutkimusaineistossa. Suurin osa aineistossa mainituista hyötykasveista, erityisesti marjapensaat, oli ennen 1970-lukua pääasiassa kotitalousneuvojen välittämiä. [24] Taimien tilaaminen neuvojan välityksellä oli helppoa, koska asiantuntija oli auttamassa valinnassa. Keskeistä oli myös se, että taimet toimitettiin kotiin asti, eikä niitä tarvinnut lähteä hakemaan kauempaa. Lisäksi neuvojat opastivat isäntäväkeä kasvien istutuksessa ja hoidossa ja myös istuttivat taimia. Lisäksi kasveja, lähinnä muita marjakasveja ja omenapuita, olivat tuoneet kotipaikkakunnan ulkopuolella eri oppilaitoksissa (maamieskoulut, seminaari, kansanopisto ja emäntäkoulu) opiskelleet talojen nuoret koteihinsa sekä opettajat kouluilleen. Haastatteluissa myös todettiin, että kasveja kulkeutui Kuhmoon 1900-luvun alkupuolella esimerkiksi muualle naimisiin menneiden tyttöjen mukana, kun nämä tulivat käymään kotiseudullaan. Marjapensaiden tilaamisesta postitse oli lisäksi yksi tieto Sotkamosta 1930-luvulta ja kaksi mainintaa Kuhmosta 1960-luvulta.

Omenapuut ovat olleet Kainuussa harvinaisia 1900-luvun alkupuolella, vaikka Kajaanissa oli jo 1920-luvulla myös satoa tuottavia puita. [25] Kajaanin maanviljelysseura välitti vuosien 1916–1928 aikana Kajaanin lähialueelle [26] noin 150 omenapuuta, mutta maakunnan itäosiin ainoastaan Kuhmoon kuusi puuta, joiden sijoituspaikasta ja menestymisestä ei ole varmaa tietoa (Parvela 1930, 169–174). Neljä varhaisinta Kuhmon aineistossa mainittua ”siperialaista” puuta, jotka olivat sittemmin tehneet muutaman hedelmän, kuuluivat mahdollisesti tähän joukkoon (TM).[27] 1900-luvun alkupuolen puutarhakirjoissa neuvottiin kasvattamaan myös omenapuita siementaimista etenkin varsinaisen omenanviljelyalueen [28] pohjoispuolella (esim. Kalervo 1925, 77; Pöyhönen & Pöyhönen 1927, 200–203; Salonen & Kurimo 1915, 81). Etenkin ”Siperian marjaomenaa” suositeltiin 1900-luvun alussa Pohjois-Suomeen, ja sen uskottiin kehittyvän alueella menestyväksi hedelmäpuuksi (K. B. 1911, 13; Pöyhönen & Pöyhönen 1927, 222–226). Myös vanhimmat *Wiexi Vie* -hankkeessa kartoitetut omenapuut olivat siementaimia, samoin hyrynsalmelainen useita puita sisältänyt omenatarha, jonka vanhin puu oli haastattelutiedon mukaan 1920-luvulta. [29] Sotkamossa on ollut ”ennen sotia” perustettu 40 puun omenatarha, johon oli istutettu eri omenalajikkeita (H13). Suurin osa puista oli kuitenkin tuhoutunut jo ennen 1950-lukua, todennäköisesti viimeistään pakkastalvena 1939–1940, jolloin kaksi kolmasosaa Suomen hedelmäpuista paleltui (esim. Kujanpää 1954, 171). *Wiexi Vie* -hankkeen kasvikartoituksessa löytyneiden puiden selviytymistä vuosikymmenien ajan selittää niiden kaikkien kasvupaikka vaarojen päällä, jonne kovimmat pakkaset eivät ulotu.

Koristekasvit kulkeutuivat kotipihoille hyötykasvien vanavedessä. Maanviljelysseuran neuvojat välittivät ja istuttivat Kainuuseen 1920-luvulta alkaen myös koristepuita ja -pensaita, 1930-luvulla jo enemmän kuin marjapensaita (Parvela 1930, 207–209; Heikkinen, H. 1999, 56). Alueen koristekasvien lajimäärä oli silti suppea (Parvela 1930, 215–216). Erilaiset yksivuotiset kylvökukat, joita kylvettiin ikkunan alle tehtyyn kukkapenkkiin, olivat sekä kasvikartoituksen että haastatteluaineiston perusteella ensimmäisiä ja tavallisimpia pihan koristeita. Yleisin näistä oli kehäkukka, jota on helppo lisätä samana vuonna kypsyvistä siemenistä, joten kantaa pystyy ylläpitämään helposti itsekin. Vielä 1950-luvulla se saattoi olla pihan ainoa koristekasvi. Perennat

alkoivat yleistyä vasta sotien jälkeen. Vanhimpia ja tavallisimpia perennoja alueella olivat helposti kylväätyvä lehtoakileija, itusilmuista lisääntyvä ruskolilja eli ”keisarinkruunu” [30] sekä tarhaukonhattu. Ne muistettiin haastatteluissa hyvin, mutta yksivuotisten lajien nimeäminen vuosikymmenten jälkeen ei ollut välttämättä helppoa:

H: Ja sitten seinän viereen [äiti] teki semmosen aika ison kukkapenkin.

MP: Mitä kukkia siinä oli?

H: Siinä oli, minä en muista että oisiko ollu mitään monivuotisia, siihen aina kylvettiin keväällä sitten. Ne oli yksivuotisia, kehäkukkaa oli aina, sitten oli tuota... [hakee lajien nimiä] tuoksuksesedaa, sitten oli sinikukkasta... tällöinen kun kellohunajakukkaa, semmoinen matala... sitten oli immenkukkaa... Ukonhattua meillä oli myöskin perennana. Se on varmaan vanhimpia täällä joka maalaistalossa, ja on ollut hyvä viii naapuriinkin. (1940-luvulla syntynyt nainen.)

Luonnosta purojen varsilta haettiin koristekasveiksi erilaisia ruusuja sekä koiranheittä. Monivuotisiksi kukiksi luonnosta siirrettiin jonkin verran kulleroa ja kieloa. Puita istuttivat pääasiassa naiset, mutta myös miehet toivat kotipihoille etenkin erikoisempia luonnonkasveja, oletettavasti runsaamman luonnossa liikkumisensa vuoksi (esim. WV; H3; H8; H10; H26; AK/3661). Koristepensaista yleisimpiä olivat neuvonien välittämät pihasyreenit sekä pihlaja-angervo. Viimeksi mainittu saattoi toimia myös ajankohdan merkitsijänä: yhden tiedonannon mukaan pihlaja-angervon kukinnasta katsottiin heinäntekoaika 1940–50-luvulla (WV).

Koristekasvien ja hyötykasvien kulkureitit erosivat muistitietoaineistossa kiinnostavasti toisistaan. Koristekasvien alkuperä näyttäytyi vahvasti sosiaalisena verkostona, jossa kasveja annettiin ja saatiin ja niiden alkuperä oli tiedossa. Hyötykasvien lahjoittamista toisille ilmeni sen sijaan aineistossa vähän. Helposti rönsytaimista lisättävää mansikkaa oli jaettu jonkin verran sukulaisille ja kyläläisille, marjapensaita oli saatu naapureilta kahdessa tapauksessa, ja yksi miniä oli tuonut taloon lapsuudenkodistaan lanttukannan. Mielenkiintoinen seikka on, että kaikki hyötykasvien antajat olivat joko opettajia tai muuta koulun henkilökuntaa tai edistyksellisten talojen väkeä. Selvimmin erottuvia koristekasveja jakamisen verkostossa olivat joriiniksi kutsuttu maatiaisdaalia sekä koristepensas lumipalloheisi. Vieksin kasvikartoituksessa tuli esiin useita vanhoja joriinikantoja [31], joiden alkuperä oli saatu useimmin joltain sukulaiselta. Ne eivät selviydy talvea ulkona, vaan ne säilytetään talven yli juurakkoina sisätiloissa, otetaan esikasvatukseen keväällä ja jaetaan tarvittaessa, istutetaan kesäksi ulos ja nostetaan taas syksyllä ylös. Silti vanhin kanta oli aineiston keruuajasta jo 70-vuotias, joten kasvi on ollut pitkäaikaisen huolenpidon kohde. Paikallista kantaa olevasta lumipalloheidestä puolestaan tuli 1980-luvulta alkaen Kuhmossa suosittu puutarhan myyntituote, jota ostettiin usein esimerkiksi merkkipäivälahjaksi. [32] Kartoituksessa tuli kuitenkin ilmi, että monella pihalla kasvoi jostain tuttavatalosta saatu itse juurrutettu lumipalloheisi, joten huonekasveista tuttua tekniikkaa osattiin soveltaa myös pensaaseen. Yllättävän yleinen oli myös vaahtera, joka ei ole kuulunut paikkakunnalla kasvatettujen kasvien joukkoon. Sitä oli tuotu itse muualta Suomesta eri vuosikymmenillä – vaihtelevalla menestyksellä. Paleltumisvaurioilta olivat

parhaiten välttyneet korkeilla vaaroilla ja järvien rannoilla kasvaneet puut, joista oli myös saatu ja jaettu siementaimia.

Kasvien omatoiminen taimien hankkiminen kauempaa kytkeytyi siis vahvasti koulutukseen ja eri oppilaitoksista saatuihin vaikutteisiin. Kasvien hinnan merkitys niiden hankintaan ei tule etenkään vanhimmassa aineistossa esiin kuin välillisesti: kasvien tuojat ja tilaajat olivat 1920–30-luvulla kainuulaisittain isojen talojen väkeä, joilla oli mahdollisuus matkustaa kotipaikkakunnan ulkopuolella, tai esikuvatilatoinnin piirissä olleita tiloja. [33] Vauraissa talouksissa oli myös mahdollisuus ostaa tuottamattomia koristekasveja ja varaa ottaa riski siitä, etteivät hankitut kasvit mahdollisesti menesty. Taloudellisiin syihin viittaa myös se, että yleisimpiä olivat edullisiksi tulevat siemenlisättävät kasvit sekä luonnonkasvit. Luonnonpuita istutettiin kaiken kokoisten talojen läheisyyteen, mutta pienempien talojen koristekasvit saattoivat olla kaikki luonnosta haettuja etenkin alueilla, joissa liikenneyhteydet olivat heikot. Vielä 1960–1970-luvuilla kasveja hankkivat eniten henkilöt, joiden taloudellinen tilanne oli vakaa (H3; H7; H18).

Uusia makuja ja yhteentörmäyksiä

Kainuulainen ruokaperinne on perustunut lihaan, kalaan, viljaan ja maitotuotteisiin. [34] Kasviksista ainoastaan peruna, nauris ja sipuli ovat olleet yleisiä ennen kotitaloudellisen neuvontatyön alkamista. (Alasalmi et al. 1979.) Vihannesten käyttö ruokataloudessa nähtiin Pohjois-Suomen syrjäseuduilla huonon taloudenpidon merkinä vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä (Parvela 1930, 164). Useissa haastatteluissa tuli esille, että vihannesviljelyä kylillään ensimmäisinä aloittaneet naiset olivat kotoisin muilta paikkakunnilta, joissa he olivat tottuneet kasvien käyttöön (H10, H13, H11, H12; H23, H17, H9). Erityisesti sotavuodet saivat maan eri osista olleet ihmiset tekemisiin toistensa kanssa. Muualta tulleet miniät toivat mukanaan uusia tapoja, joihin saatettiin suhtautua epäluuloisesti:

Lanttua rupesi [nimi] kasvattamaan, isän veljen vaimo, kun se tuotiin [paikkakunnalta] miniäksi kotitalolle, isän kotiin. Ja se kasvatti lanttua, esikasvatti penkillä ja tomaatintaimia, tomaattia kasvatti kanssa. Kun sota loppu ja tuotiin sitten miniäksi [taloon]. Niin [puoliso] teki sille sitten tuon, kasvilavan, ja [nimi] kasvatti siellä, ja sitten se istutti peltoon ne lantuntaimet ja jokkainen nauro vielä että ei se kyllä onnistu. Ja ne onnistu hyvin. Ja sitten kaalia kanssa [nimi] esikasvatti, keräkaalia. (1930-luvulla syntynyt nainen.)

Kuhmolaisille kasvikset olivat vieraita. Jopa maatalousneuvojan opastuksella myyntiä varten kasvatettuja porkkanoita meni hukkaan, koska ylijäämää ei osattu hyödyntää omassa taloudessa (KK6). Kasvien käytön opettaminen olikin olennainen osa puutarhavalistusta, jonka avulla väestön ravintotilannetta haluttiin parantaa. Kasvien viljelylle oli tarvetta myös terveydellisistä syistä, sillä yksipuolinen ravinto aiheutti Kuhmossa vielä 1950-luvulla vakaviakin C-vitamiinin, kalkan ja raudan puutostiloja (KMA4, 38). Naisten neuvontajärjestöt järjestivät kylillä ruoanlaittokursseja ja tapahtumia, joissa erilaisia kasviksia tehtiin tutuksi. (H7; H8; H2; H16; H21; NA; H12; T1; WV; KMA8.) [35] Erityisesti kuhmolaismiehet, mutta usein myös vanhat naiset

olivat silti haluttomia maistamaan uudenlaisia ruokia eivätkä välttämättä pitäneet niistä (H10; H16; H11; H23; WV; KK13; AK/3632; KCD36). Uusiin ruokiin tottumisen vaikeutta kuvataan aineistossa esimerkiksi näin:

Mutta kun ne ei, ne vanahat aina nauro niille, [- - -] ne ei uskaltanna ne vanahat, varsinni ne papat niitä maistellakkaan. Mutta isän äiti oli sen verran, että se kyllä maisteli ja rupesi syömäänki sitten, oppi varmaan ensimmäisenä niistä vanahosta. Mutta sitte toas joillekki vanaholle se oli kyllä vaikea ruveta syömään. [36] (1930-luvulla syntynyt nainen.)

Myös puutarhakirjojen kirjoittajat olivat tietoisia siitä, että uudet maut vaativat totuttautumista eivätkä esimerkiksi tomaatit välttämättä miellytä vasta-alkajaa, vaan niitä täytyy ensin oppia syömään (Salonen & Kurimo 1915, 103). Tämä käy ilmi myös haastatteluista: tomaatteja kasvatettiin lämpimällä seinustalla jo 1940-luvulla etenkin isommissa taloissa ja joidenkin mielestä ne olivat herkkua. Silti lapsetkaan eivät aina pitäneet niiden mausta heti ensimmäisillä maistamiskerroilla. (H8; H11, H14; H21; H22, T1; WV).

H: Ja tomaatintaimia. Sillä oli vielä pirtin penkillä ne tomaatintaimet, ja sitten se oli ulkoseinustalla, navetan seinustalla oli sitten ne kasvamassa ne tomaatit sitten. Ja silloin minä ensi kerran elläissäni tomaattia maistelin.

MP: No mille maistu?

H: Ei ainakaan hyvälle (naurua). (1930-luvulla syntynyt nainen.)

Ruokakulttuuriin omaksuttiin helpoimmin kasvikset, joiden käyttö muistutti ennestään tuttua hyötykasvia. Selkein esimerkki tästä oli lanttu, jota kasvatettiin peltokasvina jo ennen varsinaisten kasvimaiden yleistymistä. Sitä saatettiin hyödyntää ruokataloudessa pitkälti samoin kuin naurista, joka oli ollut käytössä jo ennen perunaa ja säilynyt myöhemminkin sen rinnalla (Räsänen 1993, 70–71, 196–197; Tauriainen 2009, 435–436; Wilmi 2003, 146). Lanttu säilyi paremmin kuin nauris, mutta pidemmän kasvuajan vaativana se hyötyi esikasvatuksesta. [37] Vaikka esimerkiksi Vieksillä järjestettiin kylvö- ja taimilavakurssi jo vuonna 1933, ei kuhmolaistaloissa juuri harjoitettu taimikasvatusta (AV1). Kun lantuntaimia tuli Kuhmossa myyntiin 1960-luvun lopulta alkaen, niistä tuli nopeasti erittäin kysytyjä, ja 1970- ja 80-luvuilla myös erilaisten kaalien taimien suosio oli suurta (H8; H7; H15).

Lantun jälkeen ruokatalouskäyttöön omaksuttiin kasviksista porkkana, ryvässipuli ja punajuuri, paikoin myös kaali, mutta niiden järjestys vaihteli kylä- ja talokohtaisesti. Porkkanat ja punajuuret hyväksyttiin juurikasveina vielä varsin helposti, mutta jo sipuli jakoi mielipiteitä – joissakin talouksissa se oli hyvin tärkeä jo varhain, mutta miesten joukossa oli myös niitä, joita se ei maun tai rakenteen vuoksi miellyttänyt (esim. H5; T2; H11; WV; H24; H16; KK6; KK13). Myös maan päällä kasvavia vihanneksia, kuten kaalia, kohtaan ilmeni pitkään epäluuloa (H11; H23; KMA7). Pinaatti- ja salaattikasveja oli syrjäseudulla pidetty vanhastaan eläinten ruokana (Parvela 1930, 164). Kasvien lehdistä ainoastaan suolaheinä oli kuulunut rahvaan perinteisesti käyttämiin kasveihin ja toiminut myös hätäruokana (Mustonen 1885, 222; Paulaharju 1958 [1922], 63, 77). Lehtiruotienkin syöminen oli vierasta: kainuulaispihujen

varhaisimpiin kasveihin kuulunutta, mutta vasta 1930–1940-luvulla yleistynyttä raparperia ei osattu hyödyntää ruokataloudessa, vaan sitä pidettiin koristekasvina (Mustonen 1885, 41; Parvela 1930, 149, 254; H5; H8; H10). [38] Raparperi alkaa tuottaa satoa jo alkukesällä ja se oli yksi harvoista kasveista, joiden tiedettiin jo 1900-luvun alussa menestyvän Lapissa saakka. Käytännössä sitä pystyttiin kuitenkin hyödyntämään vasta kun neuvontajärjestöt opettivat 1930-luvulla naisia valmistamaan perunajauhoja, joiden avulla kirpeistä lehtiruodeista [39] saattoi saada syötävää kohtuullisella sokerinkäytöllä raparperikiisselin muodossa. Säilöntäkursseja järjestettiin jo 1930-luvulla, mutta erityisen suosittuja ne olivat 1950-luvulla, jolloin myös yhdistysten jäsentensä käyttöön hankkimat säilömisvälineet edistivät uusien tekniikoiden käyttöönottoa (AV; HP). [40]

Perinteisessä sukupuolen mukaan jakautuvassa työnjaossa miesten ja naisten hallinnoimat alueet erosivat toisistaan: maataloissa naisen vastuulle kuuluivat kotitalous- ja karjanhoitotyöt, miehelle pelto- ja metsätyöt. Jako kuitenkin jousti siten, että nainen teki tarvittaessa myös maanviljelyyn liittyviä töitä. Puutarhaviljely asetui tähän välimaastoon. (Löfström 1999; Östman 2004, 59–72; Kaarlenkaski & Piirainen 2014.) Pienviljelmävaltaisessa Kainuussa naisten rooli maanviljelyksessä oli tärkeä. Tästä huolimatta 1920–1930-lukua muistelleet kertojat toivat esiin miesten ja naisten välillä käydyn keskustelun kasvimaan tarpeellisuudesta ja siihen varattavasta peltoalasta. Miehet pitivät kasvisten viljelyä yleisesti turhana eivätkä olisi halunneet luovuttaa maata sitä varten. ”Isännät antoivat sävelen” viljelyyn, joten vihanneksia ei kasvatettu kaikissa taloissa, joiden naisväellä olisi ollut siihen halua. (H2, H16, H24; WV.) Marjakasvit hyväksyttiin helpommin, vaikka aineistossa mainittiin jopa muutoin edistyksellisen talon isännän vastustaneen marjapensaiden istutusta. Syyksi kerrottiin se, että ne vievät maata. Keskustelua maan käytöstä lienee käyty muuallakin, koska vanhimmat marjapensaat oli usein istutettu aivan rakennusten seinävierille. Vielä 1970-luvun alussa kotitalousneuvoja antoi lehtihaastattelussa marjapensaiden hoito-ohjeita ja vetosi isäntiin:

Aivan liian vähän Kainuussa kiinnitetään huomiota marjanviljelyyn. Jokaisessa talossa on kyllä muutama marjapensas, mutta ne on kiireessä pistetty kivien väliin ja niin satokin on sen mukainen. Toivottavasti isännät raskivat antaa nyt pakettipellon nurkkaa pensasistutuksia varten. (NA, päiväämätön lehtileike ”Puutarhamarjoja vähän Kainuussa” vuoden 1971 leikkeiden joukossa.)

Kasvimaiden vastustus saattoi olla jopa tietoista tuhoamista, kuten ohran siementen kylväminen porkkanan joukkoon 1930-luvulla (KMA1, 53–54). Aineistossa myös kerrottiin isännän ajaneen hevosella tarkoituksellisesti emännän porkkanamaan päältä 1950-luvulla. Naisten tekemää työtä on tuhoutunut myös siksi, ettei kukkapenkkejä tai vaivalla kunnostettua peltoa siirteeseen istutettuine koristekasviaarteineen ole tunnistettu tai arvostettu. (H23, H4.) Toisaalta miehetkin ovat voineet hiljaisesti sopeutua kyselemättä tehtyihin muutoksiin, kuten keskelle pihaa tehtyihin kukkaistutuksiin (ks. myös Tuominen 2019, 441):

H: Sitten - - [nuori nainen] rupesi kerran [1950-luvun lopulla] tekemään tuohon [näyttää ja kuvailee paikkaa] kukkapenkkie, ja toiset nauro että

kun keskelle pihaa, jotta sehän ei siinä soata olla. Niin - - [nuori nainen] vain tuumasi jotta katotaahan, jotta onpahan minkä aikoa on. Ja siinä se on ja nyt sen näkköö ja kiertämällä [nauraa] pääsöö [nauraa]. Sillä lailla se tarttu yhteen ja toiseen. Sitte se - - [vanha isäntäkin] tottu niihin ja... En tiä minkä verran se ihhaili niitä, ei se vihannukkaan niitä.

MP: Että ei ollu sanomista sitte siitä.

H: No ei sen jälkeken kun se pelto oli tehty ja - - [nuori nainen] istutti. (1920-luvulla syntynyt nainen.)

Vielä 1960-luvulla neuvojen välittämiä hyöty- ja koristekasveja hankittiin erityisesti taloihin, joiden emännät saivat isännät innostettua mukaan puutarhanhoitoon. Talouden rahavarat olivat yleensä isäntien hallussa, eikä monilla emännillä ollut mahdollisuutta hankkia etenkin koristekasveja (H3; H8; H9; H18). Suhtautuminen kuitenkin vaihteli perhekohtaisesti, sillä tutkimusaineisto kertoo myös miehistä, jotka arvostivat kasvisruokia, rakensivat vaimoilleen kasvihuoneita ja kasvatuslavoja, kyntivät lapsille kerhokasvimaita ja laittoivat hiekkalaatikoita, auttoivat raskaissa työvaiheissa ja huolehtivat puolisonsa jaksamisesta, kun tämä halusi muun työn lisäksi hoitaa kasvimaata (H8; H10; H13; H11; H22; H3; H9; H24). Jaksamisesta olikin aihetta olla huolissaan, sillä naisten työmäärä arjessa tuli esiin useissa haastatteluissa, esimerkiksi näin:

Kyllä se varmasti, jos hällä olisi ollu aikaa, mutta senhän tietää kun on karjat ja on lapset ja on kaikki työt niin... Vaan kyllä se äiti varmaan ihan innostunut oli, sillä keinoin kuitenkin jonkinlaista huolta yrity pitää, voimiansa mukaan tietysti, eihän sitä kauheen isosti jaksanut. Ja eikä kerinnyt, hyvä ihme kun aattelee, tietää sen elämän, mitä se siihen aikaan kun kaikki on kannettu ja... (vaikenee). (1940-luvulla syntynyt nainen.)

Moni iäkäs haastateltava kertoi olleensa kiinnostunut kasveista jo pienestä pitäen. Maaseudun emännän arjessa ei silti juuri ollut tilaisuutta puutarhanhoitoon. Sunnuntait olivat kiireettömintä aikaa, mutta pyhätyö ei ole kuulunut paikalliseen kulttuuriin (esim. Kper AK/3622; H2). Siksi kukkia ja kasvimaata hoidettiin muun työn lomassa tai jopa varhaisaamun tunteina, ellei muuta mahdollisuutta ollut (H16; H24; TM). Myös lapset osallistuivat kasvimaan hoitoon. Etenkin 1920–30-luvun lapset pitivät sitä tärkeänä, eivätkä kitkemisurakat vieneet nuoremmiltakaan kertojilta innostusta omaan myöhempään viljelyharrastukseen (H2; H12; H1; H9). Sitä puolestaan viritti jo 1930-luvulla Maatalouskerholiiton, sittemmin 4H-järjestön, organisoima lasten maatalouskerhotoiminta tytöille ja pojille. Kodeissa annettu neuvonta tutustutti myös vanhemmat uusiin viljelykasveihin:

MP: 4H oli sitten sitä lasten, nuorten...

H: Niin oli, niin. Niitä on joka pitäjässä ollu, 4H. Van kuitenni, että siinä niinku nuoria on. Ainahi ennenvanahaan se oli ku itekki olin ni se oli se, silloin kait sitä meilläki ruvettiin porkkanata kasvattamaan.

MP: Ahaa!

H: Niin, kun myö penskat jouvuttiin siihen ikkään. (1930-luvulla syntynyt nainen.)

Lasten omien viljelypalstojen lisäksi maatalouskerhotoimintaan kuului retkiä ja ruokakursseja (H12; H21; H24; NA; Heikkinen, H. 1999, 85–89). Sotkamosta on jo 1930-luvulta esimerkki nuorten ruokakurssista:

Ja sitten oli ne ruokakurssit, ne oli kaksi päivää, kaksi–kolme päivää, koululla, syksyllä, ja sitten syötiin niitä ja sitten kun oli se konsulentti [- - -] Kajaanista, se tuli syksyllä sitten, oli valmistettu semmoinen parempi ruoka. Että se oli kuule varmasti semmosta hyvvee kasvatusta nuorille, mutta ei siellä poikia ollu. Ne oli tyttöjä vain. (1920-luvulla syntynyt nainen.)

Nuoret naiset oppivat tuntemaan kasveja myös emäntä- ja talouskoulussa, joissa tehtiin myös pihasuunnitelmia (H22; H26; SP 11.6.2013; H3; NA). [41] Asenneilmapiiriä muokkasi osaltaan suopeammaksi lasten tottuminen kasviksia sisältävien ruokien makuun joidenkin kansakoulujen keittiöissä ja asuntoloissa. Vihanneksia ja juureksia saatiin koulujen omilta kasvimailta, joita opettajat perustivat ja hoitivat oppilaiden kanssa. Lasten omia puutarhapalstoja, joiden sadon olisi saanut viedä kotiin, ei kouluilla haastatteluaineiston mukaan ollut. Useilla kouluilla oli myös koristekasveja, koska opettajien joukossa oli innokkaita puutarhaharrastajia. Jo 1910-luvulla olivat oppilaat istuttaneet Lentiiran koulun rantaan nimikkokoivuja kansakoulunopettajan johdolla. (H1; H11; H9; H17; H23; H26; T2; WV; KMA5, 217–218.) [42]

Ympäristön kaunistamista ja koristekasveja ei ole silti aina nähty tavoiteltavana asiana. Tavallinen kansa on voinut pitää esimerkiksi pappiloiden piholla hoivattua suurikukkaista ja näyttävää pionia syntyinä (Koskimies & Knuutila 2007, 98). Myös haastatteluaineistossa on esimerkki samanlaisesta suhtautumisesta: taloon vierailulle tullut iäkäs mies oli 1920-luvun lopussa pelästynyt nähdessään ikkunalla huonekasveja, koska oli pitänyt silmänruokaa syntyinä (H16). 1800-luvulla rahvas piti yleisemminkin säätyläisten elämäntavan aistillis-estetistisiä piirteitä ulkokultaisina ja moraalittomina etenkin talonpoikaisten herätysliikkeiden piirissä (Apo 1995, 164–170). Kodin ja sen ympäristön kunnostamiseen suhtauduttiin Kainuussa muutenkin ennakkoluuloisesti. Se voitiin nähdä ”herraskaisena” haluna erottua ympäristöstä ja sille voitiin naureskella vielä 1950–1960-luvullakin. (Wilmi 2004, 57; H7; H9; H13; H16; H24.) Esimerkiksi kuistin teko herätti naapurustossa hilpeyttä 1940-luvun lopulla:

H: Ja sitten [isä] teki siihen semmoisen avokuistin. Ja naapurit sano että ”minkäs lumenkokkuupaikan sinä tuohon tiet?”

MP: Se ei ollu tavallista?

H: Se ei ollu tavallista ja ne naureskeli sitä. (1930-luvulla syntynyt nainen.)

Puuttuva ja muuttuva puutarhatieto

Nuiva suhtautuminen kasviksiin ei ollut pelkästään kainuulainen ilmiö (esim. Mikkola 2009, 246; Bergman 1911, 12). Myös puutarhakirjojen kirjoittajat tiedostivat vastustuksen, mutta myös tietämättömyyden niiden käyttötavoista. Kirjojen kasviesittelyissä pyrittiinkin hyödyntämään lukijoiden kokemuksia muista kasveista. Pinaatti on ollut ylempien yhteiskuntaluokkien keskuudessa tuttu kasvi, mutta käyttö ”pinaattina” tarkoittaa kirjoissa yleisemminkin kypsennettyjen kasvin lehtien syömistä. Näin neuvottiin käyttämään esimerkiksi raparperin ja mangoldin lehtiä. Mangoldin lehtiruoteja puolestaan kehoitettiin valmistamaan kuten leikkopapuja tai tuoreita kurkkuja. (Esim. Pöyhönen & Pöyhönen 1927, 118, 166; Salonen & Jaatinen 1933, 108.) Kainuulaisissa ruokapöydissä pinaatti, leikkopavut ja kurkut olivat kuitenkin jokseenkin tuntemattomia. Maan etelä- ja länsiosissa yleiset herneet ja pavut eivät myöskään kuuluneet perinteiseen ruokavalioon. [43] Edes porkkanaa ei kasvatettu kaikilla Kuhmon kylillä vielä 1950-luvun alussa:

Eikähän siellä ollu kasvimaita. Koko kylällä, just ollenkaan. Minä en muista, kellä olis ollu. Ja sitten minä sanoin, että pitäis ruveta porkkanaa viljelemään, että keittolalle tarvitaan porkkanat, ja tarvii lantut ja muut. Eihän ne ollu kuullutkaan porkkanoista, lapset ainakaan. (1920-luvulla syntynyt nainen.)

Kaikki 1900-luvun alun tieto ei tosin ollut välttämättä hyväksi; etenkin vanhoissa kirjoissa usein suositeltu raparperin lehtien käyttö ruoka-aineena osoittautui sittemmin haitalliseksi. [44] Kasveihin liittyvä merkityksellinen tieto on myös vaihdellut aikojen kuluessa. Esimerkiksi rohtoliperiä eli lipstikkaa on käytetty mitä moninaisimpiin tarkoituksiin ihmisten lääkinnästä ja karjan hoidosta syöpäläisten torjuntaan ja käsien valkaisuun saakka (Ganander 1829, esim. 64, 71, 73; Arkio 1985, 22; Svanberg 2011, 311–313). Pohjois-Suomessa se on kuulunut apteekin puutarhaan ja joidenkin säätyläisten lääkekasvivalikoimaan. Lipstikka oli yksi harvoista rahvaan kasvattamista lääkekasveista Kainuussa 1800-luvulla, mutta sen käyttö oli hiipunut jo 1900-luvun alussa. (Parvela 1930, 125–129; Mustonen 1885, 41.) Lipstikan kasvupaikka ”joka mökin nurkalla” Kuhmossa 1930-luvulla ja asuinrakennusten edessä [45] saattoi johtua kasvin koetusta koristearvosta samoin kuin raparperilla. Todennäköisemmin se kuitenkin oli seurausta aiempien sukupolvien tarpeesta pitää hyödyllistä kasvia käsillä olevana. Kasvin sijoittelu saattoi jopa olla seurausta jo unohtuneesta uskosta lipstikan kykyyn torjua käärmeitä ja muita ei-toivottuja eläimiä ihmisten asuinsijoilta. Ihmisten tarpeiden muututtua kasvin hyödyntämisen taito katosi. Tutkimusaineistossa on kuitenkin muutamia mainintoja, joiden mukaan lipstikkaa tiedettiin käytetyn reumalääkkeenä vielä 1900-luvun jälkipuoliskolla (WV). Muutoin aineiston välittämä tieto oli epävarmaa arvelua siitä, miten kasvia oli ennen mahdollisesti hyödynnetty. Omakohtaiset kokemukset kertoivat sen käytöstä ainoastaan lapsuuden leikeissä. Samalla sen aiemmin käyttökelpoisesta ominaisuudesta, voimakkaasta tuoksusta, oli tullut häiriötekijä, joka sai lasten kädet haisemaan pahalta tai aiheutti päänsärkyä, joten kasvit hävitettiin. (H10; H1; WV.) 2000-luvulla kasvin merkitys on jälleen muuttunut: tänä päivänä lipstikka tunnetaan uuden hyötykasvitrendin myötä käyttökelpoisena mausteyrttinä, jota kannattaa istuttaa hyötypuutarhaan.

Tieto monivuotisten koristekasvien menestymismahdollisuuksista maan eri osissa oli vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä varsin puutteellista. Lisäksi sekä suomenkielinen että tieteellinen nimistö oli vaihtelevaa, mikä saattoi vaikeuttaa kasvivalintojen tekemistä. (Esim. Pöyhönen & Pöyhönen 1927, 271–283; vrt. Salonen & Jaatinen 1933, 254–272). Mitä pohjoisemmaksi mentiin, sitä epävarmemmaksi tieto tuli, sillä lyhyen kasvukauden, lämpötilaerojen ja esimerkiksi lumipeitteen vaikutuksia ei tunnettu (Simberg 1955, 11–13, 23–24; Rautavaara & Ekholm 1959, 81). 1900-luvun alussa suositeltuihin kasveihin kuuluivat hyvin kestävät ja hyvin leviävät lajit. Tällaisia olivat esimerkiksi lupiini ja kurttulehtiruusu (”japaninruusu”), joiden kestävyys ja leviämiskyky ovat kääntyneet tämän päivän ongelmaksi. [46] Erikoin *Wiexi Vie* -kartoituksessa löytyneistä vanhoista kasveista oli 1930-luvulla suunnitelmapihaan istutettu vanha mustialanruusu. Se on alueella harvinainen, mutta istutusaikanaan se on kuitenkin ollut laji, jonka tulevaisuuteen on uskottu – ainakin hoidettuna (Lindgren 1903, 178, vrt. Pöyhönen & Pöyhönen 1927, 280). Myös kasvin alkuperä on menestymisen kannalta tärkeä etenkin Pohjois-Suomessa. Siksi neuvojat hankkivat ainakin 1960-luvulta alkaen asiakkaille välitetyt taimet lähimmistä taimistoista, joista pohjoisin oli 1960-luvulla Keski-Suomessa (H3; H21; NA). Tarjolla olleiden puuvartisten koristekasvien lajimäärä lisääntyi, kun kokemukset kasvien menestymisestä Kainuussa lisääntyivät ja niiden lisäysmateriaali oli peräisin paikalla kasvavista emokasveista. Siirtyminen puiden, pensaiden ja perennojen astiataimikasvatukseen 1980-luvulta alkaen laajensi kasvien istutuskauden koko sulan maan ajan mittaiseksi. Lisäksi taimien talvehdittaminen ulkona ilman kylmävarastointia testasi tehokkaasti uusien lajien talvenkestävyyttä ja lisäsi siten tietoa niiden menestymismahdollisuuksista. (H7; OH.)

1950–1960-luvulla tietoa kotipuutarhanhoidosta levitettiin esimerkiksi radion välityksellä järjestetyillä kotipuutarhanhoitokursseilla (Kujanpää 1954, 6; Lokonen 1966, 7). Haastatteluaineiston mukaan puutarhakirjojen ja lehtien merkitys tiedon välittäjinä on ollut merkittävä 1970-luvulta alkaen (H6; H8; H11; H12; H18; H20). Silti lähikontaktissa välittyvä kokemusperäinen tieto, toimintaympäristön tunteva ja samaa kieltä puhuva opastaja sekä asioiden näkeminen omin silmin ovat olleet keskeisiä tekijöitä uusien asioiden omaksumisessa (ks. Mikkola 2009, 144–153). Kotitalousneuvojat olivat uudenlaisia, liikkuvia naisia, jotka kulkivat matkoillaan jalan, suksilla, polkupyörällä ja linja-autoilla, 1960-luvulta alkaen myös omilla autoilla, ja kuljettivat taimet kotiin asti. Alkuaikoina neuvojat myös asuivat kylillä ja vierailivat taloissa muutenkin kuin työn merkeissä. Käytännön tietojen ja taitojen lisäksi heillä saattoi olla myös hiljaista tietoa siitä, miten ihmisiä lähestytään ja mitä heidän on mahdollista tai heidän kannaltaan katsottuna järkevää ottaa vastaan (Wilmi 2004, 57). Kun neuvoja kävi tekemässä taloon kukkapenkin, halusi naapurikin usein sellaisen, ja kylillä järjestetyillä pihakursseilla tehtiin yhdessä istutuksia jonkin talon pihaan. Näihin tapahtumiin saattoivat osallistua miehetkin, vaikka pääosa kurssilaisista oli naisia. (H3; H21; NA.) Myös torimyyjät olivat merkittäviä tiedon välittäjiä, jotka omasivat samanlaisen kokemustaustan kuin asiakkaansa. Puutarhakauppa ja taimien tuotanto tarjosivat kouluttamattomille naisille töitä 1960-luvun lopulta alkaen kausityöntekijöinä, joillekin myös ympärivuotisesti. Torimyyjät osasivat lähestyä ihmisiä ja jakaa kasveista saamaansa tietoa tavalla, joka tavoitti asiakkaat. (H8; H11; H18; H15; H19.). Myyntityöhön torilla kuului olennaisena osana myös rempseä huumori:

MP: Minkälaiset ihmiset ne niitä erikoisempia just halusit?

H: Nuoret. Nuoret jotka laitto omakotitaloja ja jotka oli matkustellu ja oli nähny kasveja siellä matkustellessaan. Erilaisia kun meillä täällä, kun varman pohjaltahan puutarhahin alotti sen myönnin. Ja piti olla semmonen takkuuvarma torillaki, että se on sitten hoijosta kiinni jos se ei menesty. Taitohan ei riittäny puolilla pojillakkaan hoetamisessakkaan paremmin kun myyessäkkään (nauraa). (1930-luvulla syntynyt nainen.)

Ihmisten kohtaaminen vaati siis sosiaalisia taitoja, mutta neuvontatoiminnalla oli myös suuri yhteisöllinen merkitys. Maatalousnaisten osastot olivat tärkeitä kylien yhteishengen luoja. Niiden toimintaan osallistui kaiken kokoisten talojen emäntiä, myöhemmin myös isäntiä, sekä kyläkoulujen naisopettajia ja asuntolanhoitajia. (NA; H3; H17; AV1; AV2; HP.) [47] Yhdistysten retket toisilla kylillä sijaitseville tiloille ja maatalousnäyttelyihin eri puolille Kainuuta olivat paitsi yhteisöllisyyttä lisääviä tapahtumia, myös tiedon ja vaikutteiden leviämisen kanavia (AV; HP; H12; NA; H21; Heikkinen, H. 1999, 77–80). Retkikohteina olivat yleensä edistykselliseksi kutsutut tilat, joista osa oli rajaseututyöhön kytkeytyneitä esikuvatiloja. [48] Edistykselliset tilat toimivat myös haastatteluaineiston perusteella paikallisina vaikuttajina. Niissä kyläiltäessä nähtiin ensimmäisen kerran syreeni tai maistettiin mansikkaa, ja niistä myös annettiin kasveja toisille. Naapuruston esimerkki ja kokemukset vaikuttavat vielä 2000-luvullakin: kun 1990–2000-luvulla istutetut omenapuut ovat alkaneet tuottaa satoa, ovat naapuritkin uskaltaneet hankkimaan niitä omille pihoilleen. (H1; H8; H10; H11; H12; H18; H24; WV; OH.) Yhdelle kertojalle ensimmäisten marjovien mansikoiden näkeminen 1950-luvun alussa on jättänyt mieleen painuneen muistijäljen:

Meillä ei kotona ollu ennen aikaasa mansikkamaata. Ja minä olin niin iso tyttö, että minä olen ollut ehkä joku 13, 12–13-vuotias, kun me käytiin tuolla [talon nimi] kylässä. Ja se oli heinäkuuta ja siellä ensimmäiset mansikat alko kypsyä ja minusta se oli aivan ihana se mansikkamaa sitten. Ja sieltä minä varmaan oon saanu ensimmäisen mansikan maistaa. Minä en muista ennen. Että ei sitä ollu sitä mansikkaa sillä lailla yleisesti. Sitten meilläkin kyllä naapuriin laittoivat sitten jo kun minä olen ollu pois kotoa, laittoivat mansikkamaan ja ihan myivätkin sitten. (1930-luvulla syntynyt nainen.)

Katse kotipihan estetiikkaan

Perinteinen kainuulainen maalaistalon pihamaa, ”kartano”, [49] on ollut rakennusten väljästi reunustama avopiha, joka oli muotoutunut paikalla olleiden luonnonelementtien sekä elannon hankkimisen edellyttämien toimintojen yhteisvaikutuksesta (Valonen & Korhonen 2006, 78–79; Paulaharju 1958 [1922], 38–39, 53). Sen pinta oli epätasainen alueelle tyypillisen moreenimaaperän sisältämien kivien vuoksi. Pihakenttää halkovat polut kulkivat tarkoituksenmukaisimpia reittejä päätepisteidensä välillä. Maanpintaa peittivät ratamot ja luonnon heinäkasvillisuus, paikoin myös pihasaunio, jota Sotkamossa nimitettiin kartanomansikaksi. Ensimmäisten kukkapenkkiä paikka oli seinänvierustalla ikkunoiden alla. Monessa haja-asutusalueen talossa ne olivat pihan ainoita koristeita vielä 1950-luvulla, mutta joidenkin kirkonkylän talojen pihalla oli

pyöreitä kukkapenkkejä jo 1930-luvun alussa. (Esim. H1; H2; H3; H7; H8; H10; H16; WV). Vaatimattomatkin kukkaistutukset olivat kukinta-aikaan ympäristöstään erottuvia väriläikkiä, jotka jäivät myös lapsen mieleen. Samalla ne kuuluivat selkeästi naisten maailmaan:

Se oli tehty semmonen kukkapenkki, ne keisarinruunut, ussein oli, niinkun jonkun ikkunan taakse laitettu semmonen. Ja sieltä ne sitten kukki, ja ne jäi minun silimiin jo silloin pienenä jotta kauniit... Tottapa se naisellisuus... (nauraa). (1920-luvulla syntynyt nainen.)

Kukkapenkkin esteettinen vaikutus ei ulottunut juuri pihapiiriä kauemmas, joten niiden merkitys rajoittui harvaan asutulla alueella lähinnä talon asukkaisiin. Puut sen sijaan näkyvät kauas. Lehtipuita, etenkin koivuja oli istutettu haja-asutusalueella rantaan tai talon ja tien väliin pihaan johtavan tien varteen (WV; H2; H3; H14; H26; AK/3661). Vanhat lajit ja luonnonkasvit ovat kestävyytensä lisäksi suomalaiseen maisemaan sopivia. Sen sijaan erikoisen väriset tai muotoiset puut, kuten hopeapaju (hopeasalava), pylväshaapa ja punakoivu vaikuttavat voimakkaasti ympäristöön ja voivat toimia erottautumisen keinona. (Alanko, P. 1997, 106). Tällaisia puita oli kuitenkin haja-asutusalueella vähän. Kartoituksessa esiin tullut kiinnostus vaahteroihin voisi kenties olla erottautumisen halua, mutta vaahtera ei kuitenkaan poikkea niin voimakkaasti ympäristöstään kuin edellä mainitut lajit. Siksi oletan sen olleen seurausta puun koetusta kauneudesta, etenkin ruska-aikaan, ja helposta saatavuudesta siellä, mistä niitä on tuotu. Toisaalta haastatteluaineistossa tuli ilmi myös suuren vaahteran kaadattaminen ainoastaan syksyisten lehtien vuoksi, jotka oli koettu epäsiistiksi. Vastaavia keskusteluja on paikkakunnalla käyty muidenkin roskaavina pidettyjen puiden, jopa alueella harvinaisen tammen osalta (OH; *Kuhmolainen* 29.8.2014).

Tutkimusalueelta löytyi useita tiloja, joille kotitalousneuvojat olivat tehneet puutarhasuunnitelmia jo 1930-luvulla. Vaikka kirkonkylällä oli ollut jo aiemmin joitakin vastaavia puutarhoja, oleskeluun ja katsottavaksi tarkoitettu puutarha oli haja-asutusalueella tuolloin uusi ilmiö. Piholla alettiin yleisemmin oleskella vasta 1960-luvulla, jolloin niille alettiin hankkia myös pihakalusteita, lähinnä keinoja (H5; H8; H16). Koristepuutarhoja tehtiin erityisesti suurimmille ja edistyksellisimmille tiloille, jotka olivat maamiesseurojen aktiivijäseninä muutoinkin tehokkaan neuvonnan piirissä. Koristepuutarhan paikka oli päärakennuksen takana, vaikka Pohjois-Suomen puutarhakulttuurin edelläkävijä Nora Pöyhönen (1927, 43) kritisoikin jo 1920-luvulla ”vanhaa” tapaa perustaa ”kukkamaa” asunnon taakse, jonne ei ole suoraa kulkua sisältä. Leikatuilla kuusi- ja siperianhernepensasaidoilla reunustetut puutarhat noudattivat ajalle tyypillisiä ihanteita hiekkakäytävineen, keinuineen, lehtimajoineen ja symmetrisine istutuksineen. Tällaiset puutarhat olivat kuitenkin hankalia hoitaa, joten heinittyviä hiekkakäytäviä täytettiin jo 1950-luvulla. (H5; H14; H22; WV.) Myös käsitys kotipuutarhasta muuttui, eikä koriste- ja hyötypuutarhaa enää erotettu yhtä selkeästi toisistaan (Rautavaara & Ekholm 1959, 89–90). Pihasuunnitelmien teettäminen puutarhureilla ja neuvojilla yleistyi Kuhmossa 1960-luvun puolivälistä alkaen, ja 1970- ja 1980-luvulla se oli jo hyvin tavallista (WV; H12; H14; H26; H7; H24; H18; H21; NA; SP 22.5.2013; PS.)

Pihasuunnitelmien ohella myös pihakilpailut tarjosivat malleja kotipihaan järjestelyyn ja kasvittamiseen. Niitä järjestettiin Kainuussakin eri tahojen toimesta, Kuhmossa ainakin neuvontajärjestöjen ja kunnan organisoimana. Joihinkin ilmoitettiin mukaan, toisissa taas arvioitiin kaikkia alueen pihvoja. (WV; NA; H17; H4; H6; H9; SP 11.6.2013.) Kilpailujen arvostelutoimikunnat pyrittiin koostamaan esimerkiksi puutarha-, kotitalous- ja rakennusalan ammattilaisista sekä asiasta kiinnostuneiden järjestöjen edustajista. Nämä olivat siis henkilöitä, joiden yhteisö katsoi omaavan *esteettistä asiantuntijuutta* (Vihanninjoki 2015, 67–69). Pihakilpailussa menestyneen talon saama huomio sekä ulkoseinään kiinnitetty laatta tai seinälle asetettu kunniakirja osoittivat pihamaan esimerkillisyyttä. Pihakilpailut olivat yksi tapa kiinnittää yleistä huomiota pihojen estetiikkaan ja toiminnallisuuteen. Niiden avulla ohjailtiin ja vahvistettiin yhteisön käsityksiä viihtyisästä ja oikeanlaisesta ympäristöstä. (Iisakkila 1965, 134–137.) Kilpailuissa tapahtunut asuinympäristöjen esteettinen arviointi ja kilpailua edeltäneet neuvontatilaisuudet voidaan täten nähdä alueen tai kyläyhteisön *esteettisen varallisuuden* (Mattila 2015, 58) kartuttamisena. Kilpailumenestys näyttää olevan yhteydessä myös jälkipolvien puutarhaharrastukseen: useiden puutarhahoidosta kiinnostuneiden haastattelujen lapsuudenkoti oli palkittu pihakilpailussa. Oletettavasti kotoa saatu esimerkki on totuttanut myös lapset ympäristön muokkaamiseen, toisaalta lapsuudessa saatu maiseman malli vaikuttaa siihen, mitä ympäristöltään odottaa (Sepänmaa 1993 51).

Järjestöjen toiminta ohjasi ympäristön siistimiskampanjoiden ja pihakilpailujen avulla suuntaamaan huomiota siihen, miltä piha näytti ulkopuolisten silmin. Samalla se kertoi, millainen ympäristön ja samalla sen asukkaiden tuli olla. [50] Silti pihat, joissa olen haastattelujen yhteydessä ja *Wiexi Vie* -kartoitusta tehdessäni käynyt, eivät selvästikään noudata yhtä kaavaa. Pihat ovat myös poikenneet ja poikkeavat usein edelleen niistä malleista, joita esimerkiksi puutarhakirjoissa esitetään. Jo pro gradu -haastatteluissani (2007–2008) puutarhanhoitoa harrastavat informantit kertoivat muokkaavansa pihaansa ensisijaisesti itseään varten, vaikka tiedostivatkin pihan ulospäin näkyvän luonteen. Uudemmassa, kokonaan haja-asutusalueelle sijoittuvassa aineistossa ei ole lainkaan viitteitä siitä, että pihaa olisi laitettu ulkoisen kuvan vuoksi tai sen kunnostamisesta olisi koettu ympäristön taholta paineita. Tutkimusalueen asutus on harvaa eivätkä talot yleensä sijaitse aivan tien varrella, joten vieraiden ohikulkijoiden katseiden synnyttämä sosiaalinen kontrolli on ollut vähäistä. [51] Koristepuutarhoja hiekkakäytävineen, lehtimajoineen ja koristepensaineen tehtiin kuitenkin ensimmäisenä suurimpiin taloihin, joissa oli mahdollista panostaa resursseja myös tuottamattomiin asioihin. Käytettävissä oleva haastatteluaineisto ei kerro, millaisista syistä niiden rakentamiseen päädyttiin. Isännille suunnatut lehtikirjoitukset kuitenkin vakuuttivat 1920-luvun puolivälissä, että olosuhteiden mukaan suunniteltu puutarha oli todistus isännän edistyksellisyydestä ja siisti ja vihreä pihamaa merkki sivistyneestä talosta (Heikkinen, H. 1999, 55). Siisteys onkin seikka, jota moni alueen asukas on pitänyt omassa pihassaan tärkeänä vielä 2000-luvulla (Piirainen, M. 2008, 152, 155).

Vuodesta 1970 järjestetyt Kuhmon kamarimusiikkifestivaalit ovat vaikuttaneet etenkin Kuhmon taajaman yleisilmeeseen. Paikallisten tarjoamalla kotimajoituksella ja järjestäjän organisoimalla asuntojen vuokraustoiminnalla on tapahtumassa merkittävä rooli, ja asuntojaan antavat vuokralle myös ne, jotka eivät itse käy konserteissa. Ennen festivaalia on yleisenä tapana siistiä pihamaat, ja myös kaupunki kunnostaa

istutuksensa ja viheralueensa. Kamarimusiikkivieraat ovatkin antaneet vuosikymmenten varrella paljon palautetta taajaman hoidetuista pihosta. [52] Oman tutun pihan katsominen toisten silmin voi muutoinkin näyttää sen totutusta poikkeavana; jotkut puutarhanhoitoa harrastaneet informantit vaikuttivat jopa olleen yllättyneitä pihassa vierailijoiden reaktioista. Ulkopuolisten kommentit voivat siten vahvistaa pihanhoitajan käsitystä omien esteettisten valintojen oikeellisuudesta. Toisaalta ulkopuolelta tulevan sosiaalisen paineen vähäisyys – tai kenties piittaamattomuus siitä – näkyy haja-asutusalueen yleiskuvassa myös tänä päivänä: istutukset eivät edelleenkään korista kaikkien talojen pihoja eivätkä hylätyt ajoneuvot tai muu sekalainen irtain omaisuus ole erityisen harvinainen näky.

Johtopäätökset: muutoksen takana naiset

Olen tässä tutkimuksessa luonut kuvaa puutarhakulttuurin kehityksestä Kainuun itäosassa 1900-luvun aikana. Suomalaista puutarhakulttuuria käsittelevät lähteet ovat suurimmaksi osaksi sivistyneistön tuottamia ja käsittelevät sen elämänpiiriä. Tutkimukseni keskeinen aineisto on haastatteluista ja tiedonannoista kokoamiani tiedonmurusia, pieniä mainintoja, joita olen analysoinut ja joille olen luonut taustaa muiden lähteiden avulla. Haastatellut kertoivat omien tekemistensä lisäksi erityisesti äitien, mummojen, tyttärien ja muiden lähipiirin naisten toimista. Tapahtumien ja pihojen vaiheiden aikatauluttaminen, kasvien alkuperän sijoittaminen kartalle sekä tekijöiden sosiaalisen aseman kirjaaminen auttoivat rakentamaan muistitiedon esittämien tapahtumien kontekstia. Kylille sijoittuvien paikallishistorioiden ja muistelmien avulla ihmisten yksittäiset pienet teot, jotka olivat jääneet kertojien mieliin, saivat taustakseen paloja elämäntarinoista. Ne auttoivat luomaan käsityksen elämänpiiristä, jossa nuo teot tapahtuivat, ja hahmottamaan yhteyksiä ihmisten tekojen ja niiden mahdollisten taustojen välillä. Myös kasveihin kytkeytyvä aineellinen todellisuus, jota olen pyrkinyt avaamaan lukijalle erityisesti alaviitteissä, on kulkenut mukana koko tutkimuksen ajan. Menneisyyttä koskevan tiedon yhdistäminen tämän päivän toimintaan auttoi puolestaan havaitsemaan esimerkiksi kodin perintönä saadun esteettisen ja tiedollisen pääoman olemassaolon: aktiivisen puutarhaharrastuksen ja näyttävien pihojen taustalta löytyi lapsuudenkotien palkintopihvoja ja äitien tai muiden läheisten innostusta kasvien hoitoon.

Puutarhakulttuuri levisi Kainuuseen hyötyviljely edellä. Sen laajenemisen esteitä 1900-luvun alussa olivat vähävaraisuuden lisäksi muun muassa ilmastolliset tekijät, pienet peltoalat, lannoitteiden puute, yleinen uutuuskien vastustaminen sekä tietämättömyys puutarhaviljelyn mahdollisuuksista ja eduista. Näitä pyrittiin voittamaan kylille ja koteihin tuodun tiedon ja taidon sekä alueelle sopivien lajien ja lajikkeiden avulla. Puutarhaviljelyn aloittaminen edellytti silti arvokkaiden tuotannollisten resurssien, viljelymaan ja lannoitteiden, luovuttamista pois tuttuja ravintoaineita tuottavalta peltoviljelykseltä. Uudenlaisten kasvien kasvatuksen aloittaminen oli siten riski, jonka saattoivat ottaa parhaiten ne taloudet, joilla oli käytettävissä eniten maata ja muita resursseja, sekä taajaman asukkaat, joiden maapaloja ei tarvittu muuhun viljelyyn. Puutarhakasvien viljelyn mielekkyys perustui alkuvaiheessa taloudellisiin hyötyihin, eli myyntituloihin ja kasvien käyttöön ruokataloudessa. Olennaista oli myös vähien resurssien järkevä käyttö ja taloudellisesti edullisten ratkaisujen löytäminen. Naisjärjestöjen viljelyneuvonta kulkikin käsi kädessä hyödyntämisen, eli ruoanlaiton ja

säilönnän opastamisen kanssa. Aluksi uudet raaka-aineet ja ruokalajit herättivät vastustusta, koska ne erottuivat totutusta yksipuolisesta ruokavaliosta. Ruoanlaittotaidon avulla kasviksista tuli kuitenkin vähitellen osa perheiden ruokakulttuuria. Uusia aineksia upotettiin tuttuihin ruokiin, lapsia totutettiin makuihin kansakoulussa ja lasten itse kasvattamat kasvikset saattoivat saada kodeissa erityisen merkityksen.

Puutarhanhoito ja etenkin koristepuutarhan perustaminen edellyttivät tietoa, taitoa, työaikaa ja kasveja. Niitä kaikkia oli mahdollista ostaa jo 1900-luvun alkuvuosikymmenillä, mutta suurelta osalta tutkimusalueen asukkaista tämä mahdollisuus – ja myös kiinnostus asiaan – puuttui. Syrjäseudun naisten mahdollisuudet saada puutarhaviljelyyn ja etenkin koristekasveihin liittyviä vaikutteita olivat usein vähäisiä. Esimerkkejä, kuten asemien, kartanoiden ja vauraiden virkatalojen koristepuutarhoja, ei etenkin Kuhmossa ollut. Lisäksi harva asutus ja huonot kulkuyhteydet pitivät liikkumisen piirin pienenä. Maaseudun naiset olivat myös varsin sidottuja kotiin karjanhoidon ja lasten vuoksi. Kiinnostus puutarhaviljelyyn saattoi kuitenkin herätä vasta tiedon myötä. Kirkonkylissä ja muualla parempien kulkuyhteyksien varrella vaikutteiden leviäminen oli nopeampaa ja taimien saatavuus parempaa kuin syrjäisemmillä alueilla. Siksi paikalliset edelläkävijät, joihin kuuluivat etenkin monet opettajat, olivat merkittäviä esimerkin antajia.

Opettajat ja neuvojat poistivat puutarhaviljelyn esteitä virkansa puolesta toimimalla esimerkkeinä ja tiedon jakajina. He siirsivät myös taitoa neuvomalla työtä käytännössä ja kädestä pitäen. Toinen keskeinen muutokseen vaikuttanut ryhmä olivat muilta paikkakunnilta Kuhmoon muuttaneet naiset, jotka olivat kotiseuduillaan tottuneet kasvien käyttöön ja kasvatukseen. Myös elämäntilanne vaikutti mahdollisuuteen harjoittaa puutarhanhoitoa. Konkreettisen muutoksen tekijöinä kotipihoilla näyttäytyvät aineistossa etenkin nuoret naiset, jotka tavalla tai toisella olivat päässeet opista tai vaikutteista osalliseksi muualla opiskelun, kerhotoiminnan tai ystävien luona kyläilyn myötä. Elinolosuhteiden helpottuminen tarjosi heille myös paremmat mahdollisuudet toteuttaa ideoitaan käytännössä kuin heidän äideillään oli. Erityisesti koristepuutarhan hoito ja siitä nauttiminen kytkeytyvät varallisuuden ohella aikaan pääomana. Sitä on vanhastaan ollut varakkailta ja säätyläisillä – ja kesäisin opettajilla – mutta vapaa-ajan lisääntyminen on mahdollistanut myös työssäkäyville ja etenkin eläkeläisille puutarhanhoidon harrastamisen uudella tavalla 1900-luvun loppupuolella.

Kulttuuriset arvostukset vaikuttavat ympäristön esteettiseen muotoutumiseen määrittämällä sen, mitä pidetään tavoiteltavana ja mitä ylempi- tai alempiarvoisena. Vanhan puutarhakulttuurin puuttuminen alueelta tarkoittaa, että esteettisiä esikuvia ja tiettyjä malleja on ollut tarjolla vain vähän. Valistustoiminnan rooli pihojen puutarhaistumisessa on siksi ollut Kainuussa merkittävä. 1930–1940-luvulla neuvontajärjestön puutarhasuunnitelmien mukaisesti rakennetut koristepuutarhat noudattivat 1900-luvun alun esteettisiä ihanteita. Niiden hoidon vaativuus oli kuitenkin rasite, jota koristearvo ei riittänyt korvaamaan, sillä puutarhalla oli vain vähän käyttöä arjessa. Järjestöt vaikuttivat silti esteettisen käsitysten muodostumiseen myöhemminkin kasvivalintojen, kurssien ja pihakilpailujen kautta. Lisäksi 1970-luvulla yleistyneet pihasuunnitelmat tarjosivat erityisesti kaava-alueella mallin ajankohdan rakennuskulttuuriin sopivasta kotipihasta.

Tutkimusalueen pihujen vanhimpien kasvilajien tärkeimpiä ominaisuuksia ovat olleet ilmastollinen kestävyys ja lisäämisen helppous. Erikoisempia ja vaativampia lajeja oli vain isommissa taloissa ja suunnitelmapihoissa. Kasvien siirtäminen luonnosta, yksivuotisten kylvökukkien ja helposti jakamalla lisättävien lajien suosiminen, itsekseen kylväytyneiden monivuotisten taimien kerääminen ja etenkin 1900-luvun jälkipuoliskolla myös pensaiden juurruttaminen itse olivat keinoja, joiden avulla koristekasvit tulivat kaikkien ulottuville. Puutarhakasvien, erityisesti elannon hankinnan kannalta tarpeettomien koristekasvien juurtuminen kainuulaisille kotipihoille merkitsi puutarhavalistuksen oppien ainakin osittaista omaksumista, mutta myös muutosta ympäristösuhteesta. Tässä prosessissa keskeisiä tekijöitä olivat naiset, joiden työ ja toiminta kodeissa, kyläyhteisöissä, kotitalous- ja puutarhaneuvontatyössä sekä puutarhakasvien kasvatuksen ja kaupan parissa mahdollisti paikallisen ympäristökulttuurin muutoksen. Prosessin aikana pihamaa muuttui kauttakulkupaikasta ja askeleiden alustasta toiminnan kohteeksi, jota oli mahdollista muokata esteettisesti koristekasvien avulla.

Puun istuttaminen oli tulevaisuuteen suuntautunut teko, joka alkoi kasvin kasvamisen myötä muuttaa myös yhteistä maisemaa. Silti piha ei ole etenkään haja-asutusalueella ollut statussymboli eikä kasvilajisto sosiaalisen erottautumisen keino. Piha on ollut ensisijaisesti toiminnan mahdollistava tila, ei näyttämö. Sosiaalisen paineen ilmeinen vähäisyys on tuottanut vapauden koristaa pihaa monenlaisin istutuksin ja toteuttaa omia visioitaan, mutta myös antaa pihamaan olla sellaisena kuin sen itselleen on parhaaksi kokenut. Kaava-alueella pihaja on muokattu ja lajeja vaihdettu helpommin, kun tonteille on haluttu saada tilaa uusille kasveille tarjonnan kasvaessa. Taajamassa piha on väistämättä myös ulkopuolisten ihmisten katseiden kohde, mikä voi synnyttää paineita tai herättää kilpailuhenkeä, mutta samalla se tarjoaa mahdollisuuden saada virikkeitä toisten tekemisistä. Omalle perheelle hankittu talo antaa lisäksi vapauden muokata sen pihaa oman maun mukaiseksi ilman sukutilan perinteiden painolastia ja edellisten sukupolvien kädenjälkeä.

Haja-asutusalueella on edelleen runsaasti vanhoja kasvikantoja. Kasvillisesti pistokkaasta, rönsystä, juurivesasta tai taivukkaasta lisätty taimi on geneettisesti samanlainen kuin emokasvi. Muualta kotipihalle tuotu kasvi on siten myös konkreettisesti osa ketjua, joka sitoo paikkoja toisiinsa sisältäen muistoja ja merkityksiä, joita ei ole mahdollista nähdä päältäpäin. [53] Muistitieto kykenee antamaan tietoa pihoilla kasvavien kasvien taustoista ja niiden kantamista merkityksistä. Koristearvon lisäksi kasveihin ja puutarhanhoitoon liittyy myös toiveita, suunnitelmia, pakoa köyhyydestä, iloa ystävytydestä ja yleisemminkin muistutusta turvaa tuovista sosiaalisista verkostoista. Yksittäisen kasvin tarina voidaan tuntea vuosikymmenten takaa, mutta tarina voi myös muuttua matkan varrella: vanhin kerros unohtuu ja uusia syntyy. Erityisyys kytkeytyy kasviin niin kauan kuin siihen liittyvä muistitieto pysyy tallessa. Merkitykset muuttuvat silti ajan kuluessa eivätkä samat kasvit merkitse samaa edes kaikille asianosaisille. Seitsemänkymmentä vuotta suvun piirissä hoivattu maataisdaalia, joka ei kasvina edes sovellu erityisen hyvin Kainuun lyhyeen kasvukauteen, ilmaisee olemassaolollaan näitä jaettuina merkityksiä – ja kenties myös vahvistaa niitä vaativuudellaan.

Hyötykasvien ja kotitarveviljelyn merkitys väheni 1900-luvun loppupuolella, kun kaikkea sai kaupoista ja ihmisten ajankäyttö muuttui työelämän muutosten ja lisääntyneen vapaa-ajan toiminnan myötä. 2000-luvulla puutarhaviljely on saanut eettisiä ja ekologisia merkityksiä ja itse kasvatetusta ja lähiruoasta on tullut uudelleen arvostettua. Etenkin trendikäs lavaviljely on tehnyt harrastuksen aloittamisesta helppoa. Erityisesti kuluneena koronavuonna 2020 monet viettivät aikaansa kotipuutarhaviljelyn ja muiden pihatöiden parissa, kun ajankäytön rutiinit muuttuivat pandemian seurauksena. Aikatauluttomasta vapaa-ajasta tuli jälleen pääomaa, jonka panostaminen kotipihaan on näkynyt puutarhan satona ja koettuna hyvinvointina. Nähtäväksi jää, kuinka pysyvä tämä muutos on.

FM Marjukka Piirainen tekee kainuulaista puutarhakulttuuria käsittelevää väitöskirjaa Itä-Suomen yliopiston sosiaalisten ja kulttuuristen kohtaamisten tohtoriohjelmassa.

Viitteet

[1] Käytän tässä artikkelissa nimitystä *kasvikset* yleisnimityksenä vihanneksille, juurikasveille, tomaateille, avomaankurkuille jne. lukuun ottamatta perunaa.

[2] Vuoden 1936 loppuun Kuhmoniemi. Kuhmolla on yhteistä rajaa nykyisen Venäjän kanssa yli sata kilometriä.

[3] Tässä artikkelissa käyttämäni nimitys *puutarhakasvit* kattaa sekä ihmisen kasvattamat koristekasvit että puutarhassa ravinnoksi kasvatettavat hyötykasvit. *Hyötykasveilla* tarkoitetaan yleisesti ihmiselle hyödyllisiä ja käyttökelpoisia kasveja. *Koristekasveihin* puolestaan kuuluvat yksi- ja monivuotiset kukat sekä sellaiset puut, pensaat, sipuli- ja mukulakasvit, joiden ensisijainen tehtävä ei ole ravintoaineiden tuottaminen. Puutarhakasvien jakaminen hyöty- ja koristekasveihin ei kuitenkaan ole yksiselitteistä. Monet ravintokasvit toimivat puutarhassa myös muissa tehtävissä, kuten tilojen rajaajana, näkösuojana ja esteettisen mielihyvän tuottajana. Lisäksi kasvien merkitykset ovat vaihdelleet ja vanhimmat koristekasvit ovat olleet alkuaan hyötykasveja (ks. Alanko, T. 2018). Tutkimukseni ulkopuolelle jäävät *peltokasvit*, joilla tässä yhteydessä tarkoitan Kainuussa yleisesti viljeltyjä viljoja, perunaa, naurista ja rehukasveja. Tarkastelun ulkopuolella ovat myös tupakka sekä kuitukasvit hamppu ja pellava, joiden paikka oli muualla kuin kotipuutarhassa. Ks. *Historiallinen maatalous: Peltokasvit ja peltoalan kasvu* (2004).

[4] Tuolloinen Oulun lääni sisälsi myös Lapin alueen.

[5] Anna Tuomisen termi *puutarhaistuminen* tarkoittaa pihujen muutosta hoidetuksi, kalustetuksi sekä nurmikkoa, puita ja koristekasveja sisältäväksi (Tuominen 2019, 431). Se soveltuu hyvin kuvaamaan myös Kainuussa tapahtunutta pihujen muutosta.

[6] Olen työskennellyt vuosia puutarhurina Kuhmossa, pitänyt puutarhakursseja ja käynyt asiakkaiden ja kurssilaisten kanssa lukemattomia pihaan ja kasveihin liittyviä keskusteluja (ks. Piirainen, M. 2016). Viite näihin keskusteluihin ja pihakäynneillä tehtyihin havaintoihin on tässä tekstissä OH.

[7] Kuhmon pinta-ala on 5 457 km², eli yli puolet Uudenmaan maakunnan pinta-alasta (9 568 km²).

[8] Käytin muistitietoa pro gradu -tutkimukseni yhdessä osassa kainuulaisten pihujen vaiheista kertovien lähteiden täydentäjänä. Toisessa osassa tulkitsin aktiivisten puutarhaharrastajien kerrontaa pohtien puutarhanhoidon merkitystä heidän kokemalleen hyvinvoinnille. Pro gradu -tutkimukseni aineiston jatkokäyttö on edellyttänyt erityistä harkintaa, sillä tämänhetkiset tutkimusaineistoa koskevat eettiset ohjeistukset poikkeavat huomattavasti niistä, jotka olivat voimassa vanhimpia haastatteluja tehdessäni. Haastatellut pitivät kuitenkin tutkimusaiheittani tärkeänä ja antoivat luvan luovuttaa tietoja arkistoon. Vastaavaa aineistoa ei ole enää mahdollista hankkia, koska kaikki vanhimmat kertojat ovat jo edesmenneitä. He eivät ole myöskään tunnistettavissa tutkimustekstistä, joten heille tai heidän omaisilleen ei voi koitua tutkimuksesta haittaa. Muilta haastatelluilta olen varmistanut luvan jatkokäyttöön. Koko haastatteluaineisto on kirjoittajan hallussa. Aineistoa säilytetään lukitussa tilassa ja suojatulla ulkoisella kovalevyllä.

[9] ”Neuvoja” tarkoittaa tässä artikkelissa yleensä Kajaanin maanviljelysseuran ja sen seuraajajärjestöjen palveluksessa työskennelleitä naispuolisia kotitalousneuvoja, joiden tehtäväalueeseen kuului myös puutarhaneuvonta. Järjestön maatalousneuvojat olivat miehiä. (Ks. Wilmi 2004.) Puutarhaneuvontaa antaneita neuvoja oli myös Marttajärjestöllä, jonka toiminta painottui kuitenkin Kainuussa taajamiin, sekä myöhemmin 4H-järjestöllä.

[10] Kuhmossa toimi 1.3.2011 – 28.2.2014 Ylä-Vieksin kyläyhdistyksen toteuttama ja Kainuun ELY-keskuksen rahoittama kaksivaiheinen *Wiexi Vie* -kylähanke. Kuhmon luoteiskulman kattanut Vieksi on mainittu kylänä veroluetteloissa 1640-luvulta lähtien (Wilmi 2003, 57–58). Alue on sittemmin tarkentunut rajoiltaan ja jakautunut useaksi kyläksi. *Wiexi Vie* -hankkeen ydinalueeseen kuuluivat Ala-Vieksi, Hietaperä, Ylä-Vieksi, Juonto, Vuosangankylä, Härmänkylä ja Kuusamonkylä. Hankkeen tavoitteena oli alueen asukkaiden hyvinvoinnin ja vaikutusmahdollisuuksien lisääminen sekä luonnon ja kulttuuriperinnön säilymisen edistäminen. *Wiexi Vie* -jatkohankkeen (1.3.2012–28.2.2014) yhtenä osiona oli alueen puutarhakasvien kartoitus. Vastasin osana aikaisena työntekijänä kartoituksen perinnekasviosuudesta tekemällä pihakäyntejä ja keräämällä tietoa alueen vanhoista pihoista, koriste- ja marjakasveista sekä hedelmäpuista. Uudempien kasvien kartoituksesta vastasi hankkeen projektipäällikkö, puuvartistiin kasveihin erikoistunut puutarhaharrastaja Timo Niskanen. Minut esiteltiin hankkeen puutarhatapahtumissa väitöskirjan tekijänä ja myös hankkeen raportoinnissa on tuotu esiin, että voin hyödyntää hankkeessa kerättyä tietoa tutkimuksessani. (Ks. Niskanen & Kyllönen 2014, 72–77; Niskanen 2014.) Tutkimusaineistoon kuuluvassa *Wiexi Vie* -koosteessa (WV) on kasvien alkuperää ja alueen pihakulttuuria koskevia muistiinpanoja, jotka on koottu 29:stä kesäkausien 2012 ja 2013 aikana tekemistäni nauhoittamattomasta pihakäynnistä tai tapahtumasta. Joukossa on myös Niskas

keräämiä tietoja. Myös osa tekemistäni tutkimushaastatteluista sijoittuu hankkeen toiminta-alueelle.

[11] Kainuun museon ja Kuhmon museon valokuva-arkistot, haastateltavien esittelemiä valokuvia sekä paikallishistorioissa julkaistut valokuvat, etenkin Salminen et al. 1981.

[12] Ilmaus ”välirauhan aikaan” voi tarkoittaa varsinaisen välirauhan lisäksi talvisodan ja jatkosodan vetäytymisvaiheen välistä aikaa. Taulukoinnissa se on sijoitettu väljästi vuosiin 1940–1944.

[13] Ilmakuvat olisivat erittäin mielenkiintoinen aineistoryhmä tutkimukseeni. Kuvien tekijänoikeuksien vuoksi olen kuitenkin tarkastellut niitä ainoastaan talojen seinillä ja kirjojen sivuilla. Tällaisenaankin ne ilmaisevat selkeästi vuosikymmenten myötä tapahtuneen kasvillisuuden lisääntymisen maaseudun talojen ympärillä.

[14] Haki luonnosta, tilasi/toi kotipaikkakunnan ulkopuolelta, sai toiselta (rooli, kylä), antoi toiselle (rooli, kylä), lisäsi itse, osti lähiseudulta ja ei tietoa.

[15] On tärkeää huomioida, että luokittelu on tehty täysin paikallisessa kontekstissa: kuhmolainen ”iso talo” tarkoittaa tässä viljelypinta-alansa ja yleensä myös edistyksellisyytensä osalta lähiympäristöstään erottuvaa tilaa, josta löytyy mainintoja paikallishistorioissa, eikä arvio ole millään tavalla verrannollinen muun Suomen tiloihin. Pienten tilojen luokittelu ei perustu ensisijaisesti maanomistukseen vaan haastateltavan omaan määrittelyyn tai haastattelussa ilmenneeseen elintason niukkuuteen. Tilan kokoa määrittellessäni huomioin myös sen, että tilat ovat vuosikymmenten kuluessa pirstaloituneet jakamisten seurauksena. 1900-luvun alussa suuri ja paikallisesti vaikutusvaltainen tila ei omannut enää 1900-luvun loppupuolella entisenlaista roolia ympäröivässä yhteisössä, jonka arvot ja elinkeinot olivat muuttuneet. Silti vanhalla maineella on saattanut olla merkitystä toimintaan ja toisten ihmisten suhtautumiseen, joten olen koodannut tällaiset tilat entisiksi isoiksi tiloiksi. Tiedostan luokitteluni puutteellisuuden, mutta katson sen tämän tutkimuksen tarpeisiin riittäväksi analyysivälineeksi.

[16] Tämän artikkelin tutkimusalue kuuluu Parvelan luokittelussa ryhmään II, sisämaan alueeseen. Aluejaosta ja Parvelan sosiaaliryhmien luokittelusta Parvela 1930, 7, 96–99.

[17] Myös Ikolan pappilassa Kuhmossa on harjoitettu poikkeuksellisen edistyksellistä puutarhanhoitoa jo vuonna 1876 Helsingin pitäjältä kotoisin olleen aatelissyntyisen papinrouva Amalia Roosin toimesta. Tuolloin pappilassa on kasvatettu muun muassa herneitä, papuja, porkkanaa ja erilaisia kukkia. Puutarhassa on ollut myös taimilavoja ja viinimarjapensaita. Samana syksynä puutarhaan istutettiin kolme omenapuun tainta, joiden kasvuun lähdöstä ei ole tietoa. (Piirainen, L. 2004, 25, 38, 50–51.) Puutarhan vaiheista 1800-luvulla Roosin jälkeen ei lähteissäni ole mainintoja.

[18] Esimerkiksi juurikasvien ja keräkaalin siemenlisäys tapahtuu istuttamalla edellisenä kesänä kasvanut ja talven yli kellarissa varastoitu istukas maahan, jossa se toisen kasvukautensa aikana kukkii ja tuottaa siementä. Lantun, kaalien ja muiden ristikkukaisten kasvien siemenviljelyssä on tärkeää estää samansukuisten kasvien ristipölytys, porkkanan ja punajuuren istukkaita taas suositeltiin esikasvattamaan sisällä

lyhyen kasvukauden alueella. Yksi varhaisen siemenviljelyn este on voinut olla tuolloinen säilytyskellarin puute.

[19] 18 taimiston yhteystiedot teoksessa Peltonen & Salmela 1946, 128. Puutarha-alan liikkeet julkaisivat hinnastoja ja ilmoittivat niistä alan lehdissä, mutta lisäksi monien puutarhakirjojen alku- ja jälkilehdillä sekä takakansissa oli puutarhatarvikkeita, siemeniä ja taimia välittäneiden liikkeiden mainoksia (esim. Kujanpää 1954). Tutkimusaineistossa oli vain muutama maininta taimien tilaamisesta postitse, enkä ollut siitä haastatteluissa erityisesti kysynyt. Omatoiminen tilaaminen on kuitenkin edellyttänyt kasvien tuntemista, tietoa toimittajista esimerkiksi sanomalehden kautta sekä niin nopeaa postin kulkua, että taimet ovat selviytyneet perille elävinä.

[20] H3; H18; Kuhmon marttayhdistys r.y.:n arkisto, *Kasvihuoneen rakennuspiirustukset ja asiakirjat, Historiikki 1938–1948*. Myös Lentiiran martat välittivät 1940-luvulla lantun, nauriin, porkkanan ja kukkien siemeniä ainakin jäsenilleen (KMA2, 311).

[21] Tutkimusaineistossa tuli esille useita tiloja, joilla harjoitettiin avomaan vihannes- tai marjanviljelyä ainakin sivuelinkeinona eri vuosikymmenillä. Kuhmossa oli jo 1920–1930-luvulla joitain neuvontatoiminnan piirissä olleita tiloja, jotka toimittivat kirkonkylän kauppoihin esimerkiksi (ryväs)sipulia, porkkanaa, mansikkaa ja raparperia. Lisäksi Kuhmossa toimi vuodesta 1978 alkaen kauppapuutarha, jossa viljeltiin kurkun ja tomaatin ohella ruukkukukkia. (Heikura 1981, 235; H24; TM; Wilmi 2003, 324–325.)

[22] Pihlajan istuttaja on esimerkiksi tuntenut taikaperinnettä (Paulaharju 1958 [1922]). Lisäksi läheisessä vienankarjalaisessa kulttuuriperinteessä pihlajaa on pidetty pyhänä puuna.

[23] Syrjäisimmissä rajakylissä neuvontatyö aloitettiin vasta 1930-luvun loppupuolella (Heikkinen, H. 1999, 74).

[24] 23 taimierää 40:stä ennen 1970-lukua. Lisäksi taimien ja siementen välitys tuli ilmi neuvojen haastatteluissa.

[25] Omenapuita oli ainakin Kainuun ainoassa kartanossa Karolineburgissa, Kajaanin seminaarin puutarhassa ja Seppälän maanviljelyskoululla, eli tyypillisissä puutarhaviljelyn edelläkävijöinä toimineissa paikoissa.

[26] Kajaanin maalaiskunta ja Paltamo.

[27] Maanviljelysseura välitti Kuhmoon 20-luvulla 6 omenapuuta ja aineistossa tuli ilmi 4 kyseisen seuran esikuvatilalle 20-luvulla tilattua omenapuuta, joten pidän varsin todennäköisenä, että kyse on samoista puista.

[28] Varsinaiseksi omenanviljelyalueeksi katsottiin Vaasa – Joensuu -linjan eteläpuolinen alue ja hedelmänviljelyn pohjoisrajaksi Perämeren pohjukasta Kajaanin korkeudelle ulottuva linja (Pöyhönen & Pöyhönen 1927, 222–223; Peltonen & Salmela 1947, 53–54).

[29] Muutamista hankkeessa kartoitetuista puista lähetettiin hedelmänäytteet arvioitaviksi ja ne todettiin siementaimiksi.

[30] Myös keisarinpikarililjaa, *Fritillaria imperialis*, kutsutaan yleisesti keisarinkruunuksi. Tutkimusalueella keisarinkruunulla kuitenkin tarkoitetaan nimenomaan ruskoliljaa, *Lilium bulbiferum*. Sen hyvänä tuntomerkinä toimivat lehtihankoihin muodostuvat mustat itusilmut, jotka tulivat ilmi myös haastatteluissa (Koskimies & Pelliccioni 2011, 62)

[31] Joriiniksi kutsutaan vanhoja daaliakantoja, joille on ominaista voimakkaasti kasvava juurakko, pitkät kukkaperät sekä nykyajikkeisiin verrattuna yleensä korkea ja harvahko kasvutapa (ks. esim. Tynys 2012; Koskimies & Pelliccioni 2011, 15–19). Kartoituksessa kantoja ei selvitetty tarkemmin.

[32] Lumipalloheisi on ollut alkuaan arka II menestymisvyöhykkeen kasvi, jonka eteläsuomalaiset kannat eivät menestyneet Kuhmossa. Paikallisen puutarhan lisäämä Kuhmosta löytynyt kanta todettiin koristekasvikantoja vertaileessa KESKAS-tutkimuksessa kestäväksi ja se sai FinE[®]-tunnuksen. Ks. Juhanoja et al. 2001, 55.

[33] Esikuvatilojen erilaisiin investointeihin voitiin myöntää taloudellista tukea, mutta tutkimusaineistostani ei käy ilmi, missä määrin tällä oli vaikutusta kasvien hankintaan.

[34] Kainuulaiseen ruokakulttuuriin on kuulunut esimerkiksi rikas leipäperinne, mutta yleisesti käytettyjen raaka-aineiden määrä on ollut pieni (ks. Rannikko & Rannikko 1978; Alasalmi et al. 1979).

[35] Kasvisruokakursseja ja esimerkiksi kaalipäivällisiä järjestettiin Vieksillä tai Hietaperässä vuosina 1933, 1947, 1957, 1960, 1963 ja 1975 ja raparperikurssi vuonna 1942 (AV1; AV2; HP).

[36] Alleviiwaus tarkoittaa kertojan painottamaa sanaa.

[37] Kasvilajien ominaisuuksia arvioitaessa tulee muistaa, että kunkin lajin eri lajikkeiden ominaisuudet vaihtelevat ja lajikkeita oli 1900-luvun alussa tarjolla vain murto-osa nykyisestä. Lajikekehitys on ollut sadan vuoden aikana suurta; vanhoissa puutarhakirjoissa mainitut lajikkeet ovat pääasiassa kadonneet tai niistä on jalostettu parannettuja versioita.

[38] Raparperin lehtiä muistettiin käytetyn myös kääreenä kipeään paikkaan; samoin käytettiin kaalinlehtiä (WV).

[39] Vanhat raparperilajikkeet olivat ohutruotisempia ja kirpeämpiä kuin yleisin 'Queen Victoria'.

[40] Yhdistyksillä tarkoitan Maa- ja kotitalousnaisten alaosastoja, joita oli Kuhmonkin kylillä kymmeniä. Osastot päättivät toiminnastaan itse, mutta kattojärjestön tarjoamia kursseja ja teemoja hyödyntäen. Esimerkiksi Hietaperään hankittiin perunajauhomylly vuonna 1946, umpiokattila 1952, Mehu-Maija 1955 ja tuoremehupuristin 1959.

[41] Kujanpään kirjassa, jota käytettiin oppikirjana kotitalousoppilaitoksissa, oli runsaasti tietoa pihan suunnittelusta (Kujanpää 1954, esim. 15–48).

[42] Kaikki opettajat eivät luonnollisestikaan olleet osaavia ja innostuneita puutarhaharrastajia (ks. esim. Peltonen & Salmela 1946, 48). Oppilasaruntoilijoita ja koulukeittäjiä oli pitkien välimatkojen alueella Kainuussa paljon (Heikkinen, A. 1986, 319), mutta koulupuutarhoja ei kaikissa ollut. Esimerkiksi Lentuan koululla ei ilmeisesti kasvatettu 1950(–60)-luvulla muita kasveja kuin perunaa, eikä koulun kahdeksan ruokalajin ruokalista näytä sisältäneen kasviksia (KMA5, 145–146). Puutarhanhoidosta innostuneita opettajia oli kuitenkin eri puolilla pitäjää, ja heidän merkityksensä tuli haastatteluaineistossa selkeästi esiin.

[43] Esim. AK/3632. Haastatteluaineiston varhaisin maininta herneistä on Sotkamosta 1930-luvulta (H2; yleisyydestä Parvela 1930, 112–113 ja taulukko 13). Lämpöä vaativa kurkku, jonka kasvattaminen oli tuohon aikaan varsin haasteellista, tuli haastatteluaineistossa esiin vain muutamia kertoja, vaikka Hietaperän maamiesseuran naisosasto järjesti kurkunviljelykilpailun jo vuonna 1935 (HP).

[44] ”Haitallinen oxalihappo” mainitaan jo 1910-luvulla (Salonen & Kurimo 1915, 45), mutta silti sen lehtien käyttöä neuvotaan vielä 1920-luvun puutarha- ja keittokirjoissa (Kalervo 1925, 58; Pöyhönen & Pöyhönen 1927, 166; Olsoni 1922, 204).

[45] H10. Lipstikalta vaikuttavaa kasvia näkyy myös vanhoissa valokuvissa, esim. Salminen et al. 1981, 668, 426 ja 476.

[46] ”Lupiini, joka on *täydellisesti* talvenkestävä, pitäisi olla edustettuna jokaisessa puutarhassa.” (Karlsson 1924, 182). Toisaalta kummankaan talvenkestävyydestä Pohjois-Suomessa ei ollut samaan aikaan varmuutta (Pöyhönen & Pöyhönen 1927, 279, 308).

[47] Vieksin alueen maatalousnaisten jäsenmäärissä on eroteltu nais- ja miesjäsenten määrä vuodesta 1981 alkaen. 1990-luvun alussa monet paikalliset maatalousnaisten osastot yhdistyivät maamiesseurojen kanssa, jolloin myös nimi saattoi muuttua esimerkiksi Maa- ja kotitalousseuraksi tai maatalousyhdistykseksi. (NA.) Miesopettaja saattoi toimia esimerkiksi kilpailujen tuomarina tai tilintarkastajana (HP).

[48] Rajaseututyöstä Koljonen 1985; Penttilä 2015. Rajaseutualueeseen kuuluvat Kainuun kunnista Kuhmo, Suomussalmi ja Hyrynsalmi. Wihurin- ja havaintotilatoiminta oli valituille rajaseutualueen maataloille (joitakin tiloja/kunta) vuodesta 1943 lähtien suunnattua pitkäjänteistä erityistä neuvontaa sekä avustuksia, jotka kannustivat uudistuksiin maatalouden ja sivuelinkeinojen kehittämiseksi.

[49] Pihamaata, pihapiiriä tai sen rakennuksia on nimitetty *kartanoksi* lähes koko maassa, myös Kainuussa. Sanalla on tarkoitettu herraskartanoa tai suurtilaa ainoastaan maan etelä- ja lounaisosissa. Itä-Suomessa suuri tila on ollut *hovi*. Ks. Suomen murteiden sanakirja > kartano; Tervonen 2015.

[50] Esimerkiksi (Ala-)Vieksin maatalousnaiset järjestivät erilaisia yksi- tai useampivuotisia kodin ympäristön siistimis- ja kaunistamiskilpailuja ainakin vuosina

1935, 1952, 1960, 1969, Hietaperän maatalousnaiset vuosina 1938, 1942–43, 1951, 1958 ja 1960 (AV1; AV2; HP).

[51] Tiheintä kyläasutus on Kuhmon vanhassa keskustassa Kuhmoniemellä, jossa myös maanviljelys on ollut edistyksellisintä ja yhdistystoiminta vilkasta (ks. Tauriainen 2009).

[52] Festivaalivieraat kävivät usein puutarhalla, jossa työskentelin etenkin 1990-luvulla; asia on tullut ilmi myös keskusteluissa asiakkaiden kanssa sekä muutamissa haastatteluissa.

[53] Esimerkiksi siirtokarjalaisten luovutetusta Karjalasta tuomat kasvit kantavat erityisiä merkityksiä. Ks. esim. Lehto & Timonen 1993, 99–100; Korjonen-Kuusipuro & Kuusisto-Arponen 2017, 7.

Tutkimusaineisto

Arkistolähteet

Kuhmon marttayhdistys r.y.:n arkisto, sijaintipaikka Kuhmon kaupungin yhdistysarkisto

Kasvihuoneen rakennuspiirustukset ja asiakirjat

Historiikki 1938–1948

Kper Tampereen yliopiston Kansanperinteen laitoksen Kuhmossa vuonna 1975 tekemät haastattelut:

AK/3632 Kper AK/3632, nainen, s. 1892. Tallentaja Erkki Ala-Könni

AK/3661 Kper AK/3661, nainen, s. 1892. Tallentaja Erkki Ala-Könni

Y07119 Kper Y07119, nainen, s. 1898. Tallentaja Arja Nurminen

AK/3622 Kper AK/3622, mies, s. 1912. Tallentaja Erkki Ala-Könni

KKSL Kuhmon kotiseutulautakunnan perinnehaastattelut vuonna 1987, sijaintipaikka Kuhmon kaupunginkirjasto:

KKSL6 nainen, s. 1905

KKSL13 nainen, s. 1920

Kirjoittajan kokoamat tutkimushaastattelut ja tiedonannot

26 vuosien 2007–2018 aikana tehtyä tutkimushaastattelua, kirjoittajan hallussa.

Muut tapahtumat, joissa on talletettu tiedonantoja:

- T1 yleisötilaisuus, Hyrynsalmi 23.4.2012
- T2 yleisötilaisuus, Kuhmo 2.5.2013
- WV *Wiexi Vie* -aineisto 2012–2013: käsin kirjoitettuja muistiinpanoja, kyselylomakkeita, valokuvia sekä piirroksia vanhoista pihoista. 29 nauhoittamatonta pihakäyntiä ja tapahtumaa, joissa on kerätty tietoa alueen kasveista ja puutarhaharrastuksesta.
- OH havainnointi ja omat kokemukset. Kirjoittajan Kuhmoon sijoittuvia havaintoja 1980–2010-luvulta.
- SP tutkimuksestani kirjoitetun lehtiartikkelin (*Kuhmolainen* 7.5.2013) johdosta saamani sähköpostitiedonannot

Valokuvat ja pihasuunnitelmat

- KuVA Kuhmon museon valokuva-arkisto
- KaVA Kainuun museon valokuva-arkisto
- YVA yksityishenkilöiden käyttööni luovuttamat kopiot vanhoista valokuvista
- PS 13 kpl puutarhurien, kotitalousneuvojan sekä kansanopiston opiskelijan kuhmolaispihoille tekemiä pihasuunnitelmia vuosilta 1956–1981, tällä hetkellä kirjoittajan hallussa

Muu alkuperäislähteinä käytetty materiaali

- TM Kahden sukupolven kirjoittamia muistelmia kuhmolaiselta maatilalta, kopiot kirjoittajan hallussa
- AV1 Ala-Vieksin maatalousnaisten 50-vuotishistoriikki vuonna 1980, yhdistyksen hallussa

- AV2 Ala-Vieksin maatalousnaisten pöytäkirjat vuosilta 1961–1986, yhdistyksen hallussa
- HP Hietaperän maatalousnaisten pöytäkirjat vuosilta 1931–1964, yhdistyksen hallussa
- NA Kainuun Maaseutukeskuksen kotitalousneuvojan työtehtäviin liittynyttä kirjallista materiaalia, kuten vuosikirjoja, toimintakertomuksia, maatalousnaisten osastojen historiikkeja, luentoja sekä valokuvia ja lehtileikkeitä vuosilta 1955–1991, tällä hetkellä kirjoittajan hallussa
- KMA Kyläkirja- ja muistelma-aineisto: Kuhmoon ja Sotkamoon sijoittuvia kyläkirjoja ja muistelmia. Tekstissä on viitattu seuraaviin teoksiin:
- KMA1 Komulainen, Oskari. 1975. *Kansalaissodan hiillokselta jatkosodan tulimyrskyyn. Aroniemen Oskarin muistelmia 2*. Hannu Ylilehto, toim. Oulu: Oulun Kirjateollisuus Oy.
- KMA2 Kyllönen, Eila. 2010. Lentiiran martat. Teoksessa *Karun kaunis Lentiira*, toim. Marja-Stiina Suihko, 310–320. Kuhmo: Lentiiran kyläyhdistys ry.
- KMA3 Korhonen, Vesa 2004. Muoti ja Käsityö, Hautaustoimisto Vesa Korhonen ja Kukkulun Kukkakauppa. Teoksessa *Sotkamon kirkonkylä 100 vuotta. Sotkamon kirkonkylä ja sen lähiympäristö Juholankylä – Riekinranta – Sapsoranta*, toim. Sotkamon kansalaisopiston perinnepiiri, 127–129. Sotkamo: Sotkamo-seura.
- KMA4 Kämäräinen, Seppo. 1995. *Sisar Elsa pitkospuilla. Elsa Tikkasen muistelmat*. Kuhmo: Seppo Kämäräinen.
- KMA5 Luomaranta, Maija-Liisa. 2010. Lentiiran koulu. Teoksessa *Karun kaunis Lentiira*, toim. Marja-Stiina Suihko, 216–244. Kuhmo: Lentiiran kyläyhdistys ry.
- KMA6 Manninen, Olavi. 1993. *Kylä Lentuan rannalla. Tarinaa Kuhmon Lentuan kylästä ja kyläläisistä*. Kuhmo: [Lentuan kylätoimikunta].
- KMA7 Saarimaa, Anja, toim. 2003. *Muistelmia katermalaisten evakkomatkoista talvisodan aikana*. Kuhmo: Anja Saarimaa.
- KMA8 Saarimaa, Anja, toim. 2001. *Muistelmia Katerman kansakoulupiiristä*. Kuhmo: Anja Saarimaa.

Kirjallisuus

Alanko, Pentti. 1997. Pihaympäristö ja sen kasvit. Teoksessa *Maaseudun kulttuurimaisemat. Rural landscapes in Finland*, toim. Matti Luostarinen ja Anja Yli-Viikari, 105–109. Helsinki: Suomen ympäristökeskus.

Alanko, Teija. 2018. *Malva ja mulperi. Poimintoja entisajan puutarhoista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Alanko, Teija. 2017. *Cloister, manor and botanic gardens in medieval and early modern Finland and Sweden. An archaeobotanical approach to garden history*. Helsinki: Helsingin yliopisto, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-2986-4>. [Haettu 3.5.2021]

Alasalmi, Sinikka, Götha Rannikko, Anja Saarimaa & Annikki Koistinen toim. 1979. *Kainuulaista ruokaperinnettä*. Kajaani: Kainuun maatalouskeskus.

Anttonen, Veikko. 1998. Pihlaja, naisen kiima ja kasvuvoiman pyhä locus. Teoksessa *Amor, genus ja familia. Kirjoituksia kansanperinteestä*, toim. Jyrki Pöysä ja Anna-Leena Siikala, 136–147. Tietolipas 158. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Apo, Satu. 1995. *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Helsinki: Hanki ja jää.

Arkio, Leena. 1985. *Rakkaat vanhat huonekasvit. Ikkunapuutarhan historiaa Suomessa*. Helsinki: Otava.

Bergman, Karl (Kaarlo Vanamo) [K. B.]. 1911. Onko kannattava puutarhanhoito Perä-Pohjolassa mahdollista? *Puutarha* 1/1911, 11–14. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/931417?page=12>. [Haettu 3.5.2021]

Donner, Julia. 2015. *Kasvitarhasta puutarhakotiin: Naiset kotipuutarhan tekijöinä Suomessa 1870–1930*. Helsinki: Helsingin yliopisto, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1691-8>. [Haettu 3.5.2021]

Fingerroos, Outi & Riina Haanpää. 2006. Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen, 25–48. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Fingerroos, Outi, Niina Hämäläinen & Ulla Savolainen. 2020. Mikä vernakulaari? *Elore* 27, 1: 4–14, <https://doi.org/10.30666/elore.95523>. [Haettu 3.5.2021]

Ganander, Christfrid. 1829. *Eläinden tauti-kirja : josa hewoisten, lehmäin, lammasten, ja muun pienen karjan ja rahwaan, irujamen ja itikkain taudit ja parannuxet, lääkityxet ja koti-huusauxet löytään A--B--Ceen jälkeen sowitetun registerin johdatuxesta ja numeroin osotuxesta kirjahan: suomexi tulkitut ja monesta kirjasta, niinkuin myös korwa kuulosta ja wälistää, omasta koettelemuxesta waarin*

otetut ja kootut Christfrid Gananderilda, phil. mag. [Helsinki, Turku]: Frenckell, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-dor-002047>. [Haettu 3.5.2021]

Geertz, Clifford. 1973. *The interpretation of cultures: selected essays*. New York: Basic Books.

Guenat, Satu. 1994. Puulajien perusolemuksesta kansanperinteessä. Teoksessa *Metsä ja metsänviljaa*, toim. Pekka Laaksonen ja Pirkko-Liisa Mettomäki, 120–133. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Haavio, Martti. 1992. *Esseitä kansanrunoudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Heikkinen, Antero. 1986. *Kainuun historia III. Hallinto ja kulttuuri 1720-luvulta 1980-luvulle*. [Kajaani]: Kainuun Maakuntaliitto.

Heikkinen, Henna. 1999. "Nälkämaasta leipämaaksi". *Kajaanin maanviljelysseuran kotitaloudellinen neuvonta ja valistustyö 1920- ja 1930-luvulla*. Painamaton Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-1999796583>. [Haettu 3.5.2021]

Heikura, Unto. 1981. *Kuhmon Sampo – kotiseutulukemisto*. Kuhmo: Kuhmon kunta.

Hiltunen, Satu 2007. *Rohtola. Hyrynsalmen ja Ylä-Kainuun apteekkiperinnettä, terveyskulttuuria ja unohtumattomia ihmisiä 1897–2007*. Hyrynsalmi: Hyrynsalmen apteekki.

Historiallinen maatalous: Peltokasvit ja peltoalan kasvu. 2004. Helsingin yliopisto, kansatiede. http://www.helsinki.fi/kansatiede/histmaatalous/peltoviljely/peltokasvit.htm#keittioja_nautintoainekasvit. [Haettu 2.1.2021]

Huttunen, Laura & Riikka Homanen. 2017. Etnografinen haastattelu. Teoksessa *Tutkimushaastattelun käsikirja*, toim. Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori, 107–124. Helsinki: Vastapaino.

Hämeenaho, Pilvi & Eerika Koskinen-Koivisto. 2014. Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet. Teoksessa *Moniulotteinen etnografia*, toim. Pilvi Hämeenaho ja Eerika Koskinen-Koivisto, 7–31. Ethnos-toimite 17. Helsinki: Ethnos ry, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-68509-3-1>. [Haettu 3.5.2021]

Häyrynen, Maunu, Taneli Eskola, Satu Frondelius & Pekka Leskinen toim. 2001. *Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide*. Helsinki: Viherympäristöliitto ry ja Puutarhataiteen seura ry.

Iisakkila, Leena. 1966. *Viihtyisä piha*. Helsinki: Puutarhaliitto.

Immonen, Kari. 2001. Uusi kulttuurihistoria. Teoksessa *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*, toim. Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki, 11–25. Tietolipas 175. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Juhanoja, Sirkka, Marja Aaltonen, Abbas Aflatuni, Alpo Heinonen, Riitta Kemppainen, Petra Paasikivi, Katja Sorvari, Minna Vehkalahti, & Arja Virtanen, toim. 2001. *Tutkittuja kasveja viherrakentamisen tarpeisiin. KESKAS-kantavalintakokeet MTT:ssä vuosina 1988-2000 – Clone selection of woody ornamentals in Finland in 1988–2000*. Helsinki: Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, <http://urn.fi/URN:ISBN:951-729-623-1>. [Haettu 3.5.2021]

Kaarlenkaski, Taija & Marjukka Piirainen. 2014. Hyötyä ja hyvinvointia kansalle. 1800–1900-lukujen vaihteen puutarhan- ja karjanhoidon opaskirjat aineistona. *Elore* 21, 2: 1–22, <https://doi.org/10.30666/elore.79155>. [Haettu 3.5.2021]

Kalervo, Kalle. 1925 [1915]. *Käytännöllinen puutarhanhoito: Puutarhanhoidon opas sekä yksityistarvetta että seminaareja, maamies- ja emäntäkouluja, kansanopistoja ja kesäkursseja varten*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kirja.

Kalervo, Kalle. 1912a. Kansa puu- ja kasvitarihaviljelystä harjoittamaan [*Nuorison joul* 1906]. *Kaikille kasviksia ja hedelmiä. Kansa puu- ja kasvitarihaviljelystä harjoittamaan*, 1–6. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Kalervo, Kalle. 1912b. Hyvää tanskalaista kaalia saapunut Kajaaniin [*Kaikuja Kajaanista* 1911]. *Kaikille kasviksia ja hedelmiä. Kansa puu- ja kasvitarihaviljelystä harjoittamaan*, 18–23. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Kananen, Heli. 2018. Wariksen aineiston kertomaa: Pohdintaa muistitiedon sisältöä ohjaavista tekijöistä. *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat* (2018), 1, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201804041920>. [Haettu 3.5.2021]

Karlsson, Richard. 1924. *Kodin kukkatarha: Opas monivuotisten, ruohovartisten koristekasvien viljelyksessä, käytännössä ja lisäämisessä*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Kersalo, Juha & Pentti Pirinen. 2009. *Suomen maakuntien ilmasto*. Helsinki: Ilmatieteen laitos, <http://hdl.handle.net/10138/15734>. [Haettu 3.5.2021]

Kolbe, Laura. 2002. Tietokirjaclassikko sivistyksestä ja luonnosta kiinnostuneille. Kirja-arvio teoksesta Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide, päätoim. Maunu Häyrynen. *Tieteessä tapahtuu* 20, 5: 52–55, <https://journal.fi/tt/article/view/57903>. [Haettu 2.1.2021]

Koljonen, Anita. 1985. *Rajaseututyö. 60 vuotta kehitysaluepolitiikkaa*. Eripainos Nordia Tiedonantoja B No. 2 1985. Oulu: [Pohjois-Suomen maantieteellinen seura].

Korjonen-Kuusipuro, Kristiina & Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen. Muistelun monet muodot – kertomus, kehollisuus ja hiljaisuus paikan tietämisen tapoina. *Elore* 24, 1: 1–17, <https://doi.org/10.30666/elore.79278>. [Haettu 3.5.2021]

Kortelainen, Kaisu. 2008. *Penttilän sahayhteisö ja työläisyys. Muistitietotutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1178, Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Koskimies, Tiina & Maarit Knuuttila. 2007. *Pappilan puutarhassa. Kasveja ja kulttuurihistoriaa*. Helsinki: Kustannus Oy Arkki.

Koskimies, Tiina. 1997. *Ravintoa sielulle ja ruumiille. Suomalainen pappilapuutarha 1900-luvun alkupuoliskolla*. Painamaton etnologian pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-1997745206>. [Haettu 3.5.2021]

Koskimies, Tiina & Sanna Pelliccioni. 2011. *Kaunokainen ja ilonpisara. Kotipihojemme kukkien kulttuurihistoriaa*. Helsinki: Kirjapaja.

Kovalainen, Ritva & Sanni Seppo. 2006. *Puiden kansa*. Hiilinielu tuotanto ja Miellotar.

Kuhmolainen 29.8.2014, s. 5.

Kujanpää, Maija. 1954 [1951]. *Meidän perheen puutarha*. Maataloudellisen kotitalousopetusseuran julkaisu n:o 3. Helsinki: Pellervo-seura.

Laitinen, Erkki. 2012. Luontoistaloudesta kaupalliseen metsätalouteen (1850–1950). Teoksessa *Ihminen ja metsä – kohtaamisia arjen historiassa 1*, toim. Heikki Roiko-Jokela, 15–204. Helsinki: Metsäkustannus Oy.

Latvala, Pauliina. 2005. *Katse menneisyyteen. Folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lehto, Liisa & Senni Timonen. 1993. Kertomus matkasta kotiin. Karjalaiset vieraina omilla maillaan. *Kauas on pitkä matka. Kirjoituksia kahdesta kotiseudusta*, toim. Pekka Laaksonen ja Sirkka-Liisa Mettomäki, 88–105. Kalevalaseuran vuosikirja 72. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lindgren, Erik. 1903. *Kasvitarhakirja: Neuvoja keittiökasvien, hedelmäpuiden, marjapensasten, puistopuiden ja -pensaiden, ulkoilma- ja huonekukkien viljelemiseen, ohjeeksi jokaiselle kasvitarhanhoidon harrastajalle*. Porvoo: Werner Söderström.

Lokonen, Pentti. 1966. *Kaunistamme kotipihaa*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Luttinen, Jaana. 2012. Metsän hahmottaminen ja haltuunotto (1500–1850). Teoksessa *Ihminen ja metsä – kohtaamisia arjen historiassa 1*, toim. Heikki Roiko-Jokela, 17–372. Helsinki: Metsäkustannus Oy.

Löfström, Jan. 1999. *Sukupuoliero agraarikulttuurissa. ”Se nyt vaan on semmonen”*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 757. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Mattila, Hanna. 2015. Preferenssiutilitarismia, avointa arvokeskustelua vai yhdessä tekemistä? Vuorovaikutteinen ympäristösuunnittelu esteettisen hyvinvoinnin edistäjänä. Teoksessa *Ympäristö, estetiikka ja hyvinvointi*, toim. Arto Haapala, Kalle Puolakka ja Tarja Rannisto, 40–61. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1417. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Mikkola, Kati. 2009. *Tulevaisuutta vastaan: Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1251. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Mustonen, Oskar. A. F. 1885. *Tietoja Kajaanin kihlakunnasta ja etenkin Paltamon pitäjistä*. DIGI - Yleisten kirjastojen digitoimaa aineistoa, <https://digi.kirjastot.fi/items/show/124291>. [Haettu 2.1.2021]

Naarminen, Niina. 2018. *Naurun voima. Muistitietotutkimus huumorin merkityksistä Tikkakosken tehtaan paikallisyhteisössä*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, <http://hdl.handle.net/10138/231260>. [Haettu 3.5.2021]

Niemelä, Jari. 1996. *Lääninlampureista maaseutukeskuksiin. maaseutukeskusten ja niiden edeltäjien maatalousneuvonta 1700-luvulta 1990-luvulle*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura ja Maaseutukeskusten Liitto.

Niskanen, Timo. 2014. Puuvartisten menestyminen Kuhmon Vieksillä. *Sorbifolia* 45, 1: 21–29.

Niskanen, Timo & Eeva Kyllönen. 2014. *Wiexi Vie -jatkohankkeen loppuraportti*. Kuhmo: Ylä-Vieksin kyläyhdistys ry, <http://www.vieksi.fi/?p=7284>. [Haettu 2.1.2021]

Ollila, Anne. 1993. *Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Olsoni, Anna 1922 [1901]. *Hyvä ruoka. Anna Olsonin keittokirja II kotia ja koulua varten*. Kuudes painos. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Palmgren, Stig & Pentti Lokonen. 1969. *Kaunis kotipiha. Oikea kasvi oikealle paikalle*. Helsinki: Taimistoviljelijät ry.

Parvela, A. A. 1930. *Oulun läänin viljelyskasvit, Niiden historia ja nykyinen levinneisyys. I Yleinen osa*. Helsinki: Societas zoologica-botamica Fennica Vanamo.

Paulaharju, Samuli. 1958 [1922]. *Kainuun mailta. Kansantietoutta Kajaanin kulmilta*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Peltonen, Ulla-Maija. 1996. *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 657. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Peltonen, Väinö & A. Salmela. 1946. *Kansakoulun puutarha*. Helsinki: Otava.

Penttilä, Paula, toim. 2015. *Rajaseututyötä 90 vuotta*. Helsinki: Rajaseutuliitto.

Piirainen, Leena. 2004. *Pappila kansan kasvattajana. Naisnäkökulma patriarkaaliseen tapakulttuuriin*. Painamaton Kasvatustieteiden tutkielma. Oulun yliopisto, Kajaanin opettajankoulutusyksikkö.

Piirainen, Marjukka. 2019. Kasvutarha – hyötyä, huwitusta ja siweyden tuntoa. Puutarhanhoito kansan kasvattajana 1860–1930-lukujen puutarhakirjoissa. *Elore* 26, 1: 3–28, <https://doi.org/10.30666/elore.77752>. [Haettu 3.5.2021]

Piirainen, Marjukka. 2016. Puutarhapuhetta ja puheen tulkintaa. Ammatillinen tieto kulttuurintutkijan tukena. Teoksessa *Etnologinen tulkinta ja analyysi. Kohti avoimempaa tutkimusprosessia*, toim. Tytti Steel ja Jukka Jouhki, 165–199. Ethnos-toimite 18. Helsinki: Ethnos ry.

Piirainen, Marjukka. 2011. *Omassa puutarhassa. Muistitietotutkimus kainuulaisesta puutarhanhoidosta*. Painamaton perinteentutkimuksen pro gradu -tutkielma. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto, Filosofinen tiedekunta.

Piirainen, Marjukka. 2008. Kaunis kotipiha. Teoksessa *Kansanestetiikka*, toim. Seppo Knuuttila ja Ulla Piela, 139–161. Kalevalaseuran vuosikirja 87. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pöyhönen, Nora & Maiju Pöyhönen. 1927. *Kodin kasvitarha. Opas keittiökasvien, marjain, hedelmien, koristepuiden ja -pensaiden, avomaan kukkien ja huonekasvien viljelemiseen*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Rannikko, Götha & Reima Rannikko. 1978. *Kainuun leipä*. Helsinki: Otava.

Ranta, Sirkka-Liisa & Juhani Seppovaara. 2003. *Maatilan pihapiiri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 883. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rautavaara, Toivo & Gunnar Ekholm. 1959. *Puutarhatalouden perusteita: maataloudellisia oppilaitoksia varten*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Ruoff, Eeva. 2001. *Vanhoja suomalaisia puutarhoja*. Helsinki: Otava.

Räsänen, Alpo. 1993. *Kuhmon murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 12. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Salminen, Anja, Marjut Anttonen, Seppo Hämäläinen, Risto Koivisto, Hannu Sinisalo & Tuula Tirkkonen, toim. 1981. *Perinnealbumi Kainuu. Hyrynsalmi, Kajaani, Kuhmo, Paltamo, Puolanka, Ristijärvi, Sotkamo, Suomussalmi, Vaala, Vuolijoki*. Kuopio: Kimy-Kustannus Oy.

Salonen, Frans & Arvo Haapanen. 1956 [1944]. *Uusi puutarhakirja, I nide. Yleisosasto – vihannestarha – hedelmätarha*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Salonen, Frans & K. Jaatinen. 1933. *Kodin puutarha*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Salonen, Frans & Anna Kurimo. 1915. *Kotien puutarhakirja ja lyhyt säilöönpano-opas. Ohjeita keittiö-, marja-, hedelmä- ja koristekasvien viljelyyn ja hoitoon sekä kasviksien säilyttämiseen*. Terveyden kirjasia n:o 8. Salo: ”Terveys”.

Sepänmaa, Yrjö. 1993. *The Beauty of Environment. A general model of for environmental aesthetics*. Denton, Texas: Environmental Ethic Books.

Simberg, Leif. 1955. *Koristepuita ja -pensaita. Suomen oloihin sopivia*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Simonen, Seppo. 1961. *Suomen puutarhatalouden historia*. Helsinki: Puutarhaliitto.

Suomen murteiden sanakirja: kartano. *Kotimaisten kielten keskus*, https://kaino.kotus.fi/sms/?p=article&word=kartano&sms_id=SMS_7134ffe63ecf0bc8c3939c7c4e696ec3. [Haettu 1.2.2021]

Svanberg, Ingvar. 2011. *Folklig botanik*. Stockholm: Dialogos.

Tauriainen, Juhani. 2009. *Elämänmenoa Kuhmoniemen kylässä*. Kuhmo: Kuhmoniemen maaseutuseura r.y.

Tervo, Kari. 2008. *Sotkamo – Kainuun etelä. Sotkamon kulttuuriympäristöohjelma*. Kajaani: Kainuun ympäristökeskus, <http://hdl.handle.net/10138/45094>. [Haettu 3.5.2021]

Tervo, Kari. 2006. *Kuhmo – Rajalla. Kuhmon kulttuuriympäristöohjelma*. Kajaani: Kainuun ympäristökeskus, <http://hdl.handle.net/10138/45092>. [Haettu 3.5.2021]

Tervonen, Riikka. 2015. Hovin kartanolla. *Kielikello* 3/2015, <https://www.kielikello.fi/-/hovin-kartanolla>. [Haettu 1.2.2021]

Tuominen, Anna. 2019. Kotipihojen puutarhaistuminen 1940–1970-lukujen Suomessa. *Historiallinen aikakauskirja* 117, 4, 431–442, https://www.historiallinenaikakauskirja.fi/wp-content/uploads/2020/05/HAik_4_2019_Tuominen.pdf. [Haettu 3.5.2021]

Turpeinen, Oiva. 1991. *Näläntorjunta ja hyvinvointivaltion perusteet. Hallinto ja kansalainen Suomessa 1808–1905*. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 4. Helsinki: VAPK-kustannus ja Hallintohistoriakomitea.

Turpeinen, Oiva. 1985. *Kainuun historia II. Väestö ja talous 1721–1982*. [Kajaani]: Kainuun Maakuntaliitto.

Tynys, Outi. 2012. Joriinien jäljillä. *Kotipuutarha* 8/2012, 38–43.

Ukkonen, Taina. 2006. Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa. Teoksessa *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen, 175–198. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Valonen, Niilo & Teppo Korhonen. 2006. *Suomalainen piha. Rakennushistoriallisia päälinoja*. [Helsinki]: Multikustannus.

Vanha-Similä, Maria. 2017. *Yhtiöön, yhtiöön! Lapsiperheiden arki Forssan tehdasyhteisössä 1950–1970-luvuilla*. Kansatieteellinen Arkisto 58. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys ry, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-6655-06-2>. [Haettu 3.5.2021]

Vanamo, Kaarlo. 1912. *Keittiökasvien viljelys. Opas alotteleville*. Pieni kotikirjasto 14. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto.

Vihanninjoki, Vesa. 2015. Kaupunkiympäristön estetiikka hyvinvointikysymyksenä. Esteettinen laatu maankäyttö- ja rakennuslaissa. Teoksessa *Ympäristö, estetiikka ja hyvinvointi*, toim. Arto Haapala, Kalle Puolakka ja Tarja Rannisto, 62–87. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1417. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Wilmi, Jorma 2004. *Maanläheisesti 100 vuotta. Kainuun maaseutukeskus 1904–2004*. Kajaani: Kainuun maaseutukeskus ry.

Wilmi, Jorma 2003. *Kuhmon historia*. Kuhmo: Kuhmon kaupunki.

Wilmi, Jorma 1997. *Sotkamon historia*. Sotkamo: Sotkamon kunta, Sotkamon seurakunta ja Sotkamo-Seura r.y.

Östman, Ann-Catrin. 2004. Mekanisoinnin ensimmäinen aalto. Teoksessa *Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*, toim. Matti Peltonen, 19–76. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura.